

“MINUA HALUTTAISIIN VAIN SIKSI, ETTÄ OLEN RYSSÄHUORA”

Kahden kansallisuuden vaikutus päähenkilöiden identiteettiin ja seksuaalisuuteen Anja Kaurasen teoksessa *Sonja O kävi täällä* ja Sofi Oksasen teoksessa *Stalinin lehmät*

Anna-Sofia Konttaniemi

Pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kirjallisuus
Marraskuu 2019

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	3
1.1	Tutkittavat teokset ja kirjailijat	4
1.2	Aiempi tutkimus	7
1.3	Identiteetti tutkimuskohteena	7
1.4	Seksuaalisuus ja sukupuoli tutkimuskohteina	9
2	TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	11
2.1	Feministinen kirjallisuudentutkimus	12
2.2	Queer-teoria	14
2.3	Ylirajaisuus kirjallisuudentutkimuksessa	17
2.4	Intersektionaalisuus	18
3	ANJA KAURANEN – <i>SONJA O KÄVI TÄÄLLÄ</i> (1981)	21
3.1	Evakkous ja taakkasiirtymä	21
3.2	Sonja O:n seksuaalisuus	24
3.3	Sonja O:n identiteetti	28
4	SOFI OKSANEN – <i>STALININ LEHMÄT</i> (2003)	32
4.1	Annan syömishäiriö	33
4.2	Annan seksuaalisuus	42
4.3	Annan identiteetti	44
5	PÄÄHENKILÖIDEN JA TEOSTEN EROAVAISUUDET SEKÄ RISTEYSKOHDAT	52
5.1	Teosten ajallinen konteksti	52
5.2	Rodullistaminen ja toiseuttaminen	55
5.3	Ryssäviha ja ryssittely	58
5.4	Sukupuolittaminen	60
6	PÄÄTÄNTÖ	65
	LÄHTEET	68

1 JOHDANTO

Tarkastelen tässä tutkielmassa Anja Kaurasen teoksen *Sonja O kävi täällä* (1981) sekä Sofi Oksasen teoksen *Stalinin lehmät* (2003) päähenkilöiden identiteettiä ja seksuaalisuutta. Otsikkoon valikoitui lainaus Sofi Oksasen *Stalinin lehmistä* (SL 65), sillä se tuo esille päähenkilön kokemuksen etnisen taustan vaikutuksesta hänen haluttavuuteensa, ja sitä kautta erityisesti seksuaalisuuteen sekä myös identiteettiin. Sitaatti on sopiva myös tutkimusmetodieni kannalta – niidenkin tarkoituksena on vavisuttaa ennakko-odotuksia ja herättää keskustelua.

Tutkimukseni tarkoituksena on vertailla teosten päähenkilöiden identiteettiä ja seksuaalisuutta intersektionaalisesti, ottaen huomioon esimerkiksi päähenkilöiden etnisen taustan sekä sukupuolen. Tutkimukseni kannalta keskeisiä teoreettisia orientaatioita ja lähestymistapoja tarjoavat feministinen kirjallisuudentutkimus sekä queer-teoria.

Kyseiset teokset valikoituivat tutkimuskohteikseni, sillä jo ensimmäisen lukukerran jälkeen huomasin teoksissa kiintoisaa yhteneväisyyttä, erityisesti päähenkilöissä. Molempien teosten päähenkilöt ovat nuoria naisia, jotka tasapainoilevat kulttuurien ristitulella. Erityisesti minua kiinnosti, miten päähenkilöiden monikulttuurinen tausta vaikuttaa heidän identiteettiinsä ja seksuaalisuuteensa. Monikulttuurisella tarkoitan tässä yhteydessä Terveyden ja hyvinvointilaitoksen määritelmän mukaisesti ihmistä, joilla on eri etninen tausta tai muu kuin suomalainen syntyperä. (Terveyden ja hyvinvointilaitos, viitattu 19.4.2019.) Kulttuurien moninaisuuden ja kietoutumisen lisäksi minua kiehtoo teoksissa myös Heidi Grönstrandin artikkelissaan (2010) mainitsema vaikeneminen ja salaaminen, mitkä ovat keskeisiä teemoja erityisesti Sofi Oksasen *Stalinin lehmissä*, mutta nähtävillä myös Anja Kaurasen *Sonja O kävi täällä* -romaanissa.

Yksi tutkimukseni keskeisistä motivaatioista on oma positioni suhteessa tutkittaviin teoksiin ja tutkimuskysymyksiin. Haluan kuitenkin tehdä selvän pesäeron itseni sekä Annan ja Sonja O:n välille: Vaikka omat kokemukseni, historiani ja etninen taustani ja sukupuoleni vaikuttavat tulkintaani, tutkimukseni kohteena ovat ainoastaan Kaurasen ja Oksasen luomat päähenkilöt ja erityisesti analyysiosiossa pyrin ehdottomaan objektiivisuuteen.

Otsikon termivalinta tuotti minulle hieman päänvaivaa, ja arvoinkin tovin termien *kansalaisuus* ja *kansallisuus* välillä. Päädyin kuitenkin jälkimmäiseen sanaan, sillä

kansalaisuus-termi viittaa enemmän ihmisen suhdetta valtioon, johon hän kuuluu ja termi sisältää nimenomaan henkilön omaavat valtiolliset ja yhteiskunnalliset oikeudet. Kansallisuus-termi taas ei ole samalla tavalla valtiollisesti tai juridisesti määritelty, vaan sillä tarkoitetaan henkilön kuulumuutta johonkin kansaan tai kansakuntaan eli johonkin tiettyyn kieli- ja kulttuuriyhteyteen.¹

Tulkintani apuvälineenä käytän intersektionaalisuutta, minkä vuoksi täytyy ottaa huomioon päähenkilöitä tutkiessa sukupuolen ja etnisyyden lisäksi myös muut päähenkilöitä määrittävät ominaisuudet. *Sonja O kävi täällä-* ja *Stalinin lehmät* teosten päähenkilöt muistuttavat paljon toisiaan, mutta esimerkiksi heidän eroavaisuutensa sosioekonomisen taustan ja ajallisen kontekstin suhteen tarjoavat mielenkiintoisia mahdollisuuksia vertailevaan analyysiin. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen ja intersektionaalisuuden yhteistyö tarjoaa tutkimukselleni mahdollisuuksia tutkia ja selvittää, miten *Sonja O kävi täällä-* ja *Stalinin lehmät* -teosten päähenkilöt kohtaavat maailman, ja vaikka henkilöitä yhdistää esimerkiksi naissukupuoli ja toiseuttamisen kokemukset, on heillä kuitenkin myös paljon piirteitä, jotka tekevät heidän lähtökohdistaan erilaiset.

Koska kyseessä on varsin tutkitut teokset, on intersektionaalisuus keinoni tuoda Sonja O:n ja Annan aikaisemmalle identiteetille ja seksuaalisuuden tutkimuskentälle jotain uutta. Intersektionaalisuus on erityisesti tämän ajan feministisen tutkimuksen työkalu, jonka avulla tarkoitukseni on erottaa aiemmasta tutkimuksesta. Intersektionaalisuuden lisäksi tutkielmani kannalta oleellisia teoreettisia lähtökohtia ovat yllirajaisuus kirjallisuudentutkimuksessa, jota avaan tarkemmin teoriaosiossa. Erityisesti analyysiluvuissa nostan esille myös Sonja O:n ja Annan identiteettiä ja seksuaalisuutta määrittelevän tekijän, taakkasiirtymän.

1.1 Tutkittavat teokset ja kirjailijat

Kuten jo aiemmin mainitsin, jäivät molemmat teokset jo heti ensimmäisen lukukerran jälkeen vahvasti mieleeni. Mielestäni teoksissa on myös paljon samankaltaisuutta, mikä tarjoaa vertailevalle analyysille hedelmälliset lähtökohdat. Myös molemmissa teoksissa

¹ Kielikello, Sanakysymyksiä 1/1982, <https://www.kielikello.fi/-/kansalaisuus-ja-kansallisuus>. Viitattu 19.4.2019.

vahvasti näkyvä omaelämäkerrallisuus viehättää minua, vaikkei varsinaisesti mistään elämäkertoista olekaan kysymys.

Anja Kauranen tunnetaan nykyisin sukunimellä Snellman. Tässä tutkielmassa käytän kirjailijasta nimitystä Anja Kauranen, sillä se oli hänen nimensä *Sonja O kävi täällä* -romaanin julkaisun aikaan. Anja Kaurasen vuonna 1981 julkaisema esikoisromaani *Sonja O kävi täällä* on nuoren naisen kasvutarina, ikään kuin feministinen kehitysromaani, jossa tasapainoillaan naiseuden objektin ja subjektin välimaastossa. *Sonja O kävi täällä* kohahdutti suomalaisia ilmestyessään: romaanillaan Kauranen rikkoi tabuja ja esitti romaaninsa avulla silloisen yhteiskunnan ongelmia. (Haavikko 2000, 370–372). Kauranen palkittiin esikoisromaanistaan J.H. Erkon palkinnolla vuonna 1981.

Sonja O kävi täällä kertoo Sonja O:n kasvutarinan vaihdellen minäkertojan ja kolmannen persoonan kertojan avulla. Sonja O:n kipuilua ja aikuiseksi kasvamista kuvataan niin hänen lukuisien seksisuhteidensa kuin mielenterveysongelmiensaakin kautta. Erityisesti mielenterveysongelmista puhuttaessa esiin nousevat Sonja O:n vanhempien ja sukulaisten traumaattiset kokemukset Neuvostoliitosta.

Sonja O kävi täällä on vahvasti omaelämäkerrallinen teos, ja Sonja O:sta sekä Anja Kaurasesta löytyykin paljon yhteistä: isän alkoholismi, sisaren hävetty kehitysvammaisuus ja itärajan taakse yltävät sukujuuret. Lähdekirjallisuudeksi valikoitunut *Miten kirjani ovat syntyneet 4. Virikkeet, ainekset, rakenteet* -teos antoi minulle vastauksen myös Sonja O:n sukujuuriin liittyvään kysymykseen. Uskonkin Sonja O:n syntyperän vastaavan myös Kaurasenkin taustaa, romaanissa paljastettujen vihjeiden sekä erityisesti Sonja O:n äidin murteen avulla.

Kauranen kuvailee teostensa taustalta löytyvän dualistisia jakoja, jotka liittyvät teosten sisäisiin ominaisuuksiin. Tästä poimintona voisi sanoa *Sonja O kävi täällä* kuuluvan Anja Kaurasen itsensä määrittelemään kohtaan ns. naiskirjoittaminen ja tietoiset sukupuoliprovoakaatiot. (Snellman, 376, 2000). Sukupuoliprovoakaatio on mielestäni osuva termi kuvaamaan Sonja O:ta aikansa, 1980-luvun, provosoivana ja itsellisenä naisena, joka ei pelkää rikkoa kiltin tytön raameja. Teoksella on myös merkittävä rooli kulttuurissa ja yhteiskunnassa: *Sonja O kävi täällä* -teos nähdään toisena merkkipaaluna naiskirjallisuuden uuden ajan synnyssä (Enwald 1999, 206)

Sofi Oksasen vuonna 2005 julkaistu teos *Stalinin lehmät* avaa Neuvosto-Viron historiaa useamman sukupolven kertojan avulla. Neuvostoajan varjot heijastuvat myös Suomessa kasvaneen Annan elämään, mikä erityisesti on nähtävillä Annan identiteettiä ja seksuaalisuutta tarkastellessa. Myös Annan syömishäiriö liittyy oleellisesti hänen kokemuksiinsa totalitaristisesta valtiosta. Romaani kertoo Annan tarinan lapsuudesta aikuisuuteen saakka ja tässäkin romaanissa kertoja vaihtelee minäkertojasta kolmannessa persoonassa olevaan kertojaan. Annan kokemusten lisäksi esiin nousevat Annan äidin ääni sekä Annan äidin puoleisen suvun kokemuksista Siperian kyydityksistä sekä metsäveljistä.

Teoksen elämäkerrallisuutta pohtiessa on huomattavaa, että *Stalinin lehmien* Annassa ja Sofi Oksasessa on jotain samaa: molempien äidit ovat virolaisia ja molemmat ovat kärsineet syömishäiriöstä. Hiidenkivi-lehden (2/2004) haastattelussa Oksanen kuitenkin kiistää omaelämäkerrallisuuden, ja sanoo vain historiallisten seikkojen romaanissaan perustuvan puhtaasti todellisuuteen. Suhdettaan fiktion kirjoittamiseen Oksanen taas kuvaa samankaltaiseksi kuin esimerkiksi Pirkko Saisiolla: omaan elämään perustuvaa fiktiota. (Ropponen 2004, 39.)

Syömishäiriö on keskeisessä roolissa läpi teoksen, ja monet suomalaiskriitikot lukivatkin teoksen pääosin syömishäiriöromaanina, vaikka ennen kaikkea *Stalinin lehmät* -romaanin keskiössä ovat suomalaisuus ja virolaisuus sekä näiden kahden kulttuurin välisyys. (Grönstrand 43, 2010.) Tämä on myös yksi syy teoksen valikoitumisella tutkimukseeni, sillä olen itsekin monesti kuullut negatiivista palautetta siitä, että teoksessa voisi olla vähemmän Viroa ja Viron historiaa koskevaa materiaalia. *Stalinin lehmät* on myyntimenestys, ja vuoden 2016 lopussa sen käännösoikeudet oli myyty 16 maahan. (<http://www.sofioksanen.fi/tietoa/biografia/>, viitattu 22.8.2019)

Vaikka omaelämäkerrallisuus on molemmissa tutkittavissa teoksissa vahvasti läsnä, ei tutkimukseni tarkoituksena ole kuitenkaan olla biografinen tutkimus. Koen silti tärkeänä avata lukijalle myös teosten mahdollista omaelämäkerrallisuutta, vaikka kyseessä ovatkin fiktiiviset teokset.

1.2 Aiempi tutkimus

Niin *Sonja O kävi täällä* kuin *Stalinin lehmätkin* ovat saaneet osakseen akateemista kiinnostusta kirjallisuudentutkimuksen maailmassa. Anja Kaurasen kirjoittamassa romaanista *Sonja O kävi täällä* on tehty useampikin pro gradu -tutkielma, ja esimerkiksi Sonja O:n identiteetistä pro gradu -tutkielman on tehnyt myöskin Inkeri Lundgren otsikolla *Identiteettiä etsimässä: Sonja O:n identiteetin tarkastelua Anja Kaurasen romaanissa Sonja O kävi täällä* (2000). Teosta on tutkittu myös reseptioestetiikan sekä tyyliintutkimuksen näkökulmista, kuten esimerkiksi Kristiina Heittola (1996) ja Satu-Mari Tolonen (1993).

Sofi Oksasen *Stalinin lehmät* on myös kiinnostanut kirjallisuudentutkijoita. Tämänkin tutkielman lähdeluettelosta löytyvä Hanna Mikkolan väitöskirja *Tänään on työ on kauneus on ruumis on laihuus. Feministinen luenta syömishäiriöiden ja naissukupuolen kytköksistä suomalaisissa syömishäiriöromaneissa* (2012) käsittelee myös *Stalinin lehmien* päähenkilön Annan syömishäiriötä. Annan syömishäiriötä on tutkinut myös Tiina Ahokas, jonka pro gradu -tutkielma on julkaistu nimellä *Naisen ruumiin sentit ovat yhtä tärkeitä kuin valtion rajat. Ruumiillisuus Sofi Oksasen Stalinin lehmässä ja Anja Snellmanin Äidissä ja koirassa* (2005).

1.3 Identiteetti tutkimuskohteena

Tässä tutkielmassa käytän termiä identiteetti kuvaamaan kulttuurista identiteettiä eli niitä identiteettiemme puolia, jotka ovat osa sitä, mihin selvärajaisiin kielellisiin, rodullisiin tai kansallisiin kulttuureihin kuulumme. (Hall, 1999, 19.) Sonja O:n ja Annan identiteetistä puhuttaessa tarkoituksena on kuvailla heidän kahdesta kulttuurista ammentamaansa kielellistä, rodullista ja kansallista kuuluvuutta. Rodulla tarkoitan tässä tutkielmassa yleisesti esimerkiksi yhteiskuntatieteellisissä käytännöissä rakentuneisiin ryhmiin, joilla määritellään ja asemoidaan ihmisiä fyysisten ominaisuuksien, kuten esimerkiksi ihonvärin perusteella. Keskeisintä rodun tutkimuksessa on edellä mainittujen ryhmien keskeinen kanssakäyminen ja keskinäiset suhteet. (Rastas 2005, 74–75.)

Sanalla identiteetti on pitkät perinteet aina antiikin kreikkalaiseen analyyttiseen filosofiaan saakka. Kuitenkin yleiseen yhteiskuntatieteelliseen ja julkiseen keskusteluun identiteetti ilmestyi esimerkiksi Yhdysvaltoihin vasta 1960-luvulla.

Identiteettitutkimuksen ja erityisesti ”identiteettikriisin” isänä voidaan pitää Erik Eriksonia. Eriksonin ajatusten myötä identiteettitutkimus irrottautui Sigmund Freudin luomasta psykoanalyttisesta kontekstista ja liitettiin ennen kaikkea etnisyyteen sekä sosiologiseen tutkimukseen. Varsinaisen kultakautensa identiteettitutkimus aloitti 1980-luvulla, jolloin se siirtyi myös kirjallisuuden- ja kulttuuritutkimuksen kentälle. (Brubaker & Cooper 2013, 57–59.)

Tutkielmani kannalta oleellista on identiteetti erityisesti etnisestä näkökulmasta, mutta intersektionaalisuutta käyttäessäni otan identiteetin käsitteeseen ja sitä määrittäessäni mukaan myös muut identiteettiä rakentavat ominaisuudet. Identiteetistä puhuttaessa nojaan kuitenkin Stuart Hallin (1999) näkemykseen siitä, että identiteetit ovat ”hajakeskitettyjä” eli paikaltaan siirtyneitä tai pirstoutuneita. Mielestäni tämä näkyy erityisesti siinä, miten Sonja O ja Anna ikään kuin irrottautuvat etnisen taustansa läpi elämisestä, kohti kaikista ominaisuuksistaan rakentunutta subjektia.

Sonja O kävi täällä ja Stalinin lehmien päähenkilöiden identiteettiä tutkiessa mielenkiintoni herätti Marja-Leena Hakkaraisen artikkelissaan (2003) käyttämä termi kulttuurillinen hybridiys. Alun perin luonnontieteellisessä diskurssissa käytettävä termi hybridi tarkoittaa eri lajien tai rotujen sulautumista tai sekoittumista, ja kulttuuritutkimuksen kentällä tätä voi käyttää henkilön liittymänä kahteen tai useampaan kulttuuriin. (Hakkarainen 2003, 255.) Termi mielletään kirjallisuudentutkimuksen kentällä yleensä kolonialistiseen diskurssiin, mutta koen termin olevan käyttökelpoinen myös tutkimukseni välineenä. Molemmat tutkittavat teokset liittyvät ajallisesti vahvasti Neuvostoliiton aikaan, jolloin maailma on ollut tiiviisti jakautunut itään ja länteen. Rautaesirippu ja sen luoma voimakas kahtiajako on voinut omalta osaltaan vaikuttaa kahden kulttuurin välissä tasapainoilevalle ihmiselle eräänlaisen identiteetin kriisiytymisen: kun ei koe kuuluvansa oikein mihinkään. (Hakkarainen 2003, 256.)

Identiteetin tutkimuksen kannalta intersektionaalisuus on tärkeä osa tutkimustani, sillä sitä käyttämällä voi soveltaa ruumiillista identiteettikategoriaa tarkastelevia tutkimuskysymyksiä, kuten iän, sukupuolen tai seksuaalisuuden. Feministinen identiteettitutkimus kiinnittää huomiota myös intersektionaalisuuden ja ruumiin suhteeseen: Ruumis ei ole enää mielen vastakohta, vaan sosiaalinen kokonaisuus, jossa näkyvät niin kulttuuristen käytänteiden kuin sosiaalistenkin muodostelmien jäljet.

(Ilmonen 2011, 5.) Tämä ruumiin esiintyminen sosiaalisena kokonaisuutena näkyy esimerkiksi Sonja O:n seksuaalikäytöksessä ja Annan syömishäiriössä, jotka esittelen tarkemmin analyysiluvuissa.

Vaikka lähtökohtani identiteetin tutkimukseen on intersektionaalinen, ei tarkoitukseni ole kuitenkaan kuvata esimerkiksi seksuaalisen identiteetin tai sosioekonomisen taustan näkymistä ainoastaan etnisyyden kautta. En myöskään aio toistaa etnisen naisen identiteettiä esimerkkinä hierarkkisten valtajärjestelmien alistetusta uhrista.

1.4 Seksuaalisuus ja sukupuoli tutkimuskohteina

Tein väliotsikosta kaksiosaisen, sillä lähdekirjallisuuteen, erityisesti Leena-Maija Rossin artikkeliin (2010) tutustuessani joudun todella pohtimaan, mikä yhteys seksuaalisuudella ja sukupuolella on. Näin ollen valitsin myös sukupuolen tähän osioon mukaan, vaikka Rossi artikkelissaan toteaaakin, että vaikka sukupuoli ja seksuaalisuus monin tavoin kietoutuvatkin mukaan, on ne hyvä pystyä myös jotenkin erottamaan. Analyysiosiossani onkin tarkoituksena nimenomaan eritellä ja erotella *Sonja O kävi täällä* ja *Stalinin lehmät* -teosten päähenkilöiden identiteettiin ja seksuaalisuuteen vaikuttavia tekijöitä niin kansallisuuden ja intersektionaalisuuden avulla myös sosioekonomisen taustan ja sukupuolenkin näkökulmasta.

Seksuaalisuutta voidaan tutkia niin biologisesta, psykologisesta kuin kulttuurisestakin näkökulmasta. Nykytutkimus on kuitenkin jättänyt biologisen tutkimuksen paitsioon korostaen enemmän seksuaalisuutta ”yhteiskunnallisena tuotteena”. Näin ollen seksuaalisuutta pidetään sosiaalisena ja kulttuurisena konstruktiona. Yleisesti ottaen seksuaalisuuden tutkimus on aiemmin aina tapahtunut miesnäkökulmasta ja nainen on nähty seksuaalisena objektina ja miesten laatimien sääntöjen ja normien mukaisena toimijana. Tämä tarkoittaa sitä, että seksuaalisuus on kulttuurinen ja ennen kaikkea poliittinen rakennelma. (Mikkola 2012, 140–141.)

Seksuaalisuuden tutkimus kulki pitkään käsikädessä sukupuolentutkimuksen kanssa, mutta 1960–1970 -luvulla syntyi pyrkimys erottaa toisistaan biologinen (sex) ja sosiaalinen, subjektiiviseen kokemukseen liittyvä sukupuoli (gender). Nämä termit ovat laajalti käytössä sukupuolentutkimuksessa sekä myös yleiskielessä. (Rossi 2010, 22.)

Nykytietämyksen mukaan sukupuoli ja seksuaalisuus liittyvät tiiviisti toisiinsa ja ovat yhteydessä myös ajalliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Yleisenä pidetty tapa eri sukupuolten ja seksuaalisuuksien hahmottamiseen on tehdä se vastakkainasettelun kautta: esimerkiksi homoseksuaalisuus miellettiin pitkään normista poikkeavaksi, “epänormaaliksi”. Myös sukupuoliin liittyy vahvoja vastakkainasetteluita, joita feministinen tutkimus on aikojen saatossa haastanut ja purkanut. (Rossi 2010, 23)

Intersektionaalisesti ajateltuna seksuaalisuus ja sukupuoli eivät ole ainoita ominaisuuksia, joilla ihmisiä kyetään määrittelemään. Intersektionaalisuuteen liittyy vahvasti esimerkiksi postkoloniaalinen feminismi, jonka tarkoituksena on purkaa etnisiin alistussuhteisiin liittyviä rakenteita. Voisi melkein sanoa, että tämän päivän seksuaalisuuden ja sukupuolen tutkimuksessa ei riitä pelkästään näiden kahden asian tutkimus, vaan oleellista on myös esimerkiksi etninen tausta, ikä, sosioekonominen luokka tai vaikkapa uskonto. Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat edelleen relevantteja sosiokulttuurisia tekijöitä, mutta perinteinen kahtiajako ei enää riitä. (Rossi 2010, 35–37)

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni kannalta relevantit kirjallisuudentutkimuksen teorit, feministisen kirjallisuudentutkimuksen sekä queer-teorian, jotka esittelen teorialuvussa niin yleisesti kuin niiden käytön intersektionaalisessa tutkimuksessakin. Lisäksi avaan teorialuvussa myös yllämainitun kirjallisuudentutkimuksen käsitteen, jonka koen oleelliseksi termiksi tutkimukseni kannalta. Feministinen kirjallisuudentutkimus on luonnollinen valinta toiseksi tutkimusmetodikseni, erityisesti juuri siksi, että molempien teosten päähenkilöt ovat naisia. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen ohessa esittelen myös termin naiskirjallisuus, sillä molemmat tutkittavat teokset ovat vahvasti kytköksissä kyseiseen kirjallisuudenlajiin niin kirjoittajan kuin päähenkilöidenkin suhteen.

Toinen käyttämäni teoria, queer-teoria, valikoitui tutkimukseeni, sillä Sonja O:n seksuaalinen suuntautuminen on vähintäänkin bi-utielias, eivätkä Annankaan kumppanit ole todistetusti pelkästään miehiä. Annan kumppaneiden kannalta on oleellista, etteivät he välttämättä edusta mitään binääristä sukupuolta², joten queer-teoria antaa mahdollisuuden moninaisempaan sukupuolisuuteen.

Seksuaalisuuden ja sukupuolen tarkastelun lisäksi valitsemani tutkimusmenetelmät antavat minulle työvälineen purkaa päähenkilöiden identiteettiä ”rodun” näkökulmasta. Näin voin tutkimukseni avulla myös analysoida ja haastaa valkoisuuden etuoikeuksia. Koska merkittävä tutkimusvälineeni on aiemmin mainittu intersektionaalisuus, ”rodun” näkökulma ei voi olla täysin vedenpitävä päähenkilöiden identiteettiä tarkastellessa: intersektionaalisuus apunani minun tulee ottaa huomioon muutkin päähenkilöiden ominaisuudet. Intersektionaalisuuden avulla voin myös purkaa ja esitellä erilaisia valta-asetelmia ja niitä ylläpitäviä kategorioita, jotka ovat myös keskeisiä yksilöllisen ja yhteisöllisen identiteetin rakentumisen kannalta. Tällaisia kategorioita ovat esimerkiksi etnisuus, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen, ikä tai terveys, ja ne ymmärretään sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotetuiksi (Ilmonen 2011, 4). Näillä kategorioilla on myös monipolvisia vaikutuksia, jotka näkyvät esimerkiksi Sonja O:lle ja Annalle vanhemmiltaan siirtyneenä taakkasiirtymänä.

² Ei-binäärinen on henkilö, jonka sukupuoli-identiteetti ei sovi kaksinaapaiseen nainen–mies-jakoon. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisasto/>, viitattu 30.4.2019.

Koen tarpeelliseksi nostaa teorialuvussa esiin myös ylijärjestyksen, joka selkeästi liittyy niin Sonja O:n kuin Annankin kokemuksiin kahdesta kansallisuudesta. Ylijärjestyksen näen tarjoavan minulle työkaluja eritellä ja tutkia teosten päähenkilöiden kulttuuristen kategorioiden välisiä suhteita.

Näen myös, että tutkielmani on minulle henkilökohtaisesti syvempi katsaus feministiseen kirjallisuudentutkimukseen sekä queer-teoriaan, joita käytin jo kandidaatintutkielmassani. Kandidaatintutkielmassani tutkin myös Sofi Oksasen teosta, joten on kiehtovaa päästä tekemään syvempää tutkimusta saman kirjailijan teoksesta vertailemalla sitä Kaurasen teoksen kanssa.

2.1 Feministinen kirjallisuudentutkimus

Motivaationi feministiseen kirjallisuudentutkimukseen valitsemieni teosten ja tutkimuskysymysten kohdalla on päähenkilöiden sukupuolen ja etnisen taustan takia varsin selkeä. Toinen syy tutkimusmetodini valintaan on erityisesti se, että feministisen kirjallisuudentutkimuksen myötä tutkimukseni tarkoituksena on nimenomaan lähtökohtaolustusten, tässä tapauksessa sukupuolen ja etnisen taustan, kriittinen tarkastelu ja kyseenalaistaminen. (Rojola 2004, 30.) Feministisen kirjallisuudentutkimuksen yksi keskeisistä tavoitteista on siis erojen lukeminen, ja siihen siirryn tarkemmin analyysiluvussa.

Feminismi on ennen kaikkea poliittinen aate ja tutkimussuunta, jonka tarkoituksena on tunnistaa ja purkaa valtarakenteita, kuten miesten ja naisten välisiä sukupuolieroja ja niiden tuomaa kulttuurillista epätasa-arvoa. (Morris 1993, 9.) Feministisellä kirjallisuudentutkimuksella ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, että tarkoituksena on korjata jonkinlainen sukupuolivinouma lisäämällä siihen naisnäkökulmaa, vaan ennen kaikkea pyrkimyksenä on nyrjäyttää perinteinen heteronormatiivinen ja sukupuolittunut käsitteistö. (Rojola 2004, 26–27.)

Feministisen kirjallisuudentutkimuksen syntyyn vaikuttaa myös 1960–1970 -lukujen feministien hermeneuttisen tiedonintressin painotus, jonka mukaan tutkimalla erilaisia kirjoituksia meillä on mahdollisuus saada käsitys ihmisestä sekä yhteiskunnallisesta tilasta. Kirjallisten tekstien avulla on mahdollisuus saada meidät näkemään ja

ymmärtämään yhteiskunnan tapoja ja rakenteita, jotka toimivat naista alentavasti. (Rojola 2004, 27–28.)

Feministiselle luennalle on oleellista, että luettu asia voi olla epävarmaa. Epävarmuuden hyväksyminen ja sen hyväksikäyttäminen tulkinnoissa on kuitenkin keskeinen osa feministisen lukemisen metodissa. (Rojola 2004, 43.) Omassa tutkielmassa tämä näkyy esimerkiksi Oksasen valinnassa olla nimeämättä Annan kumppaneiden sukupuolia, josta kerron tarkemmin edempänä.

Feministiseen kirjallisuudentutkimukseen liittyvä termi naiskirjallisuus on myös oleellinen tutkimukseni kannalta. Naiskirjallisuudella tarkoitetaan sellaista naisten luomaa kirjallisuutta, jossa teemat liittyvät keskeisesti naisen asemaan sekä erityisesti naissubjektin vahvistamiseen ja yhteiskunnan lokeroimisen ja patriarkaatin purkamiseen. Naiskirjallisuudelle oleellista on myös naisiin liittyvien stereotyyppien sekä myyttien käsittely ja purkaminen, mikä näkyy tutkimuksessani esimerkiksi päähenkilöiden kokemia ennako-odotuksia, niin itsensä kuin yhteiskunnankin suunnalta, analysoidessa. (Enwald 1999, 199). Tutkielmaani tämä liittyy myös siten, että näkisin itse niin Kaurasen kuin Oksasenkin kuuluvan naiskirjallisuuden lajiin.

Feministiseen kirjallisuudentutkimukseen liittyen on oleellista palata hetkeksi johdannossa mainitsemaani tutkijapositioniin, sillä kyseisen tutkimussuuntauksen mukaan ajatus tutkijasta vain kasvottomana tekstinlukijasta on mahdoton. Tutkija tuo tekstiin aina mukaansa oman historiansa, oman kokemuksensa ja oman taustansa yhdistäen sen kaikkiin muihin lukemiinsa teksteihin, joten tutkija aina jollain tavalla kontekstuaalistaa lukemansa. (Rojola 2004, 36.) Tutkijana tavoitteeni on olla ehdottoman objektiivinen, mutta oma positioni voi väistämättä vaikuttaa tulkintaani.

Sukupuolista puhuttaessa on oleellista avata feministisen teorian käsitystä sukupuolesta. Suomen kielessä viitataan samalla sanalla niin sosiaaliseen kuin biologiseenkin sukupuoleen, mutta esimerkiksi englanninkieliset termit *gender* ja *sex* erottavat sukupuolen erilaisen merkityksen: *Gender*illä tarkoitetaan nimenomaan sosiaalista, subjektiivista kokemusta sukupuolesta ja *sex* tarkoittaa sukupuolta biologisessa näkökulmassa. Nykyisen kaksijakoisen (*gender/sex*) sukupuolijaon taustalla ovat erityisesti marxilaista feminismiä harjoittaneet tutkijat, jotka loivat ajatuksen kategorioista *mies ja nainen* historiallisesti muuttuvina, sosiaalisesti rakentuvina ja

luokkaeroteltuina (class-differentiated) kategorioina. Feministiset marxilaiset antoivat näin sukupuolelle uuden merkityksen pelkän biologisen sukupuolen lisäksi. (Lykke 2011, 93.)

Erityisesti tämän päivän feministinen tutkimus korostaa intersektionaalista ajattelutapaa, ja tämä näkyy myös kirjallisuudentutkimuksen kentällä. Intersektionaalisuus näkyy esimerkiksi siinä, miten sukupuolta tarkastellaan: Sukupuoli, kuten ei mikään muukaan yksittäinen ihmistä määrittelevä kategoria voi määrittää koko ihmistä, vaan identiteettiin vaikuttavat myös esimerkiksi rotu, etninen tausta, seksuaalisuus ja sosioekonominen luokka. (Lykke 2011, 67.)

Intersektionaalisen feminismin käsitys sukupuolesta (gender/sex) on se, että sukupuoli ikään kuin risteää muiden sosiokulttuuristen kategorioiden, kuten etnisyyden, uskonnon tai sosioekonomisen luokan kanssa. (Lykke 2011, 50.) Näin ollen feminisminkään kentällä pelkkä sukupuoli ei ole valta-asetelman positioiden pohdinnan ainoa kategoria. Intersektionaalisen feministisen tutkimuksen tutkimuskysymys kuuluukin, että miten nämä erilaiset kategoriat limittyvät toisiinsa – esimerkiksi mikä on sukupuolen (gender) ja vaikkapa etnisyyden ja seksuaalisuuden välinen yhteys. (Lykke 2011, 51.)

2.2 Queer-teoria

Tässä kappaleessa esittelen toisen tutkimusmetodini queer-teorian, jonka jälkeen syvennyn myös queer-luentaan, jonka koen oleelliseksi myös tämän tutkimukseen liittyen. Queer-termi on hankala määrittää, sillä termi itsessään pyrkii välttämään sitovia määritteitä ja lokeroita (Kekki 2004, 28).

Queer-teorian ja queer-kirjallisuudentutkimuksen juuret löytyvät feministisestä kirjallisuudentutkimuksesta, ja siitä syntyneestä homo- ja lesbokirjallisuudentutkimuksesta. Queer-teoriasta puhuttaessa on nostettava esiin sen poliittinen historia, mikä juontaa 1960-1970 –lukujen vaihteessa syntyneeseen homojen ja lesbojen vapausliikkeeseen. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen poliittisen heräämisen voidaan nähdä syntyneen vuonna 1969 tapahtuneesta Stonewallin

mellakasta.³ (Karkulehto 2004, 2010.) Stonewallin lisäksi merkittävä tekijä homo-, lesbo- ja queer-aktivismiin kentällä on 1980-luvulla alkunsa saanut AIDS-kriisi, minkä takia erityisesti homomiehet kokivat syrjintää. Paradoksaalisesti järjestelmällinen syrjintä vaan lisäsi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen poliittista tietoutta. (Karkulehto 2004, 211)

Radikaalin poliittisen queerin seasta erottautui omaksi ryhmäkseen akateeminen queer-liike, jota alettiin nimittää queer-teoriaksi. Queer-teorian tarkoituksena oli olla akateeminen vastine kaduilla näkyvään radikaaliin aktivismiin, ja sen tarkoituksena oli yhteiskunnallinen muutos. (Karkulehto 2004, 213.) Samoin kuin syntymäänsä vaikuttaneet tutkimussuuntaukset, myös queer-teorian tarkoituksena on haastaa ja asettaa kyseenalaiseksi valtakirjallisuus ja erityisesti heteronormatiivinen valtakulttuuri. (Kekki, 2004, 14.) Homo- ja lesbokirjallisuus ikään kuin moninaistui queer-tutkimuksen myötä, sillä queer-termi kattaa alleen kaikki sateenkaaren värit: myös biseksuaalit, panseksuaalit sekä sukupuolen moninaisuuden. Seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvien asioiden lisäksi queer-teoria pyrkii ottamaan huomioon myös muita identiteettiä jäsentäviä tekijöitä, kuten esimerkiksi etnisen taustan, uskonnon ja luokan (Kekki 2004, 28).

Syy siihen, miksi queer-teoria valikoitui yhdeksi tutkimusmetodiksi on se, että queer-teoria suhtautuu kriittisesti heteronormatiiviseen yhteiskuntaan sekä siihen liittyviin mielikuviin, jotka ovat kytköksissä esimerkiksi sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen (Kekki 2004, 29). Esimerkiksi *Stalinin lehmien* Annan seksuaalisen suuntautumisen ja kumppaneiden sukupuolen paljastuminen voisi johtaa stereotyyppiseen ja heteronormatiiviseen ajatukseen siitä, että syömishäiriö on joko onnettomien, itseään etsivien lesbojen tai tyypillisten heteronaisten sairaus. (Ropponen 2004, 40). Näin asia ei kuitenkaan ole.

Oma motivaationi queer-teoriaan on myös sen poliittisuus: queer-tutkimusta ei voi tehdä ilman poliittista tasavertaisuuden tavoitetta. Lisäksi queer-teorian yhteneväisyyttä esimerkiksi jälkikolonialiseen tutkimukseen, naistutkimukseen tai muihin muutosta tavoitteleviin poliittisiin tutkimussuuntauksiin ei voi olla näkemättä. (Karkulehto 2004, 213–214.) Queer-lukemisen tarkoituksena on ylläpitää tai purkaa erilaisia diskursseja, mikä tarkoittaa sitä, että queer-myönteisiä diskursseja pyritään avaamaan ja heteronormatiivisia diskursseja taasen vastutetaan. Queer-luenta on joko tietoinen tai

³ Yhdysvalloissa Stonewall Inn-nimisessä homo- ja lesboravintolassa syntynyt konflikti, joka on noussut homojen, lesbojen, biseksuaalien ja transihmisten (HLBT) vapauden symboliksi.

tiedostamaton valinta, eikä siihen vaadita kuulumista queer-yhteisöön – lukijan täytyy vain olla tietoinen seksuaalisten orientaatioiden voimasta ja vaikutuksesta. (Kekki 2004, 34.)

Queer-teoriaan liittyen nostan esille Kaisa Ilmosen artikkelissaan (2010) mainitseman intersektionaalisen queer-tutkimuksen, millä tarkoitetaan valtarakenteiden ja -suhteiden esiin tuomisen ja purkamisen lisäksi myös pyrkimystä paljastaa valtarakenteita, jotka alistavat subjektia. Intersektionaalista queer-tutkimusta voidaankin sanoa kontekstuaaliseksi tutkimuskäsitteeksi, mikä tarkoittaa sitä, että se vastaa ennemmin tutkimuskysymyksiin, jotka pohtivat ”mistä tämä ilmiö kertoo”, eikä pelkästään sellaisiin, jotka kysyvät ”millainen tämä ilmiö on”. Kuten queer-teorian, myös intersektionaalisen tutkimuksen taustalla on poliittinen aktivismi, jonka tarkoituksena on nostaa esiin alistettuja ryhmiä. Intersektionaalisuutta onkin käytetty ennen kaikkea identiteettipoliittisten marginaaliliikkeiden parissa. (Ilmonen 2010, 1–4.)

Nykyisen intersektionaalisen queer-tutkimuksen tavoitteena on kuvata monipuolisesti seksuaalisuuden, politiikan, globaalitalouden, taiteen, kulttuurien sekä median keskinäisiä suhteita ja kytkentöjä. Tutkimuskohteita ovat niin seksuaalisiin identiteetteihin kuin lainsäädäntöön ja väkivaltaankin liittyvät kysymykset. (Ilmonen, 2011, 10.) Intersektionaalisuuden käyttäminen queer-tutkimuksessa tarjoaa hedelmälliset lähtökohdat tutkimukselle, sillä molemmat tukevat ajatusta identiteetistä: Queer-tutkimuksessa identiteetti on poliittisesti läsnä ja intersektionaalisuus on avuksi tarkastellessa identiteettien monimutkaisia liittymisiä ja eroavaisuuksia. (Ilmonen 2011, 3.)

Roderick A. Fergusonin mukaan intersektionaalinen queer-tutkimus ei ole ainoastaan tutkimussuuntaus, vaan lukutapa. (Ilmonen 2011, 10.) Queer-luentaan liittyy oleellisesti queer-elementtien löytäminen ja tunnistaminen, ja keskittyminen erityisesti niihin hiljaisuuksiin ja katveisiin, joita perinteiset kulttuuriset kahtiajaot eivät tavoita. (Carlson 2012, 243.)

Queer-luennalle tyypillinen piirre on affektitutkimus, jolla tarkoitetaan ikään kuin tunnetta, tosin hieman laajempaa ja epämääräisempänä. Queer-tutkimuksen yhteydessä affektiivisuudella tarkoitetaan mahdollisuuksia erilaisille tuntemuksille, joita tutkimus tai teksti voi aiheuttaa. Kun tutkimuskohteina ovat esimerkiksi valta-asetelmat sekä

sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä yhdistävät alistamisen kokemukset, on luonnollista, että näitä ryhmiä yhdistävät alemmuuden tai huononmuuden tunteet. Nämä tunteet ovat peräisin kyvyttömyydestä ja usein myös haluttomuudesta vastata yhteiskunnan ja kulttuurin asettamiin arvoihin ja normeihin. (Carlson 2012, 241–242.)

2.3 Ylirajaisuus kirjallisuudentutkimuksessa

Eräs tutkimukseni kannalta relevantti tutkimuksen apuväline on ylirajaisuus. Ylirajaisuus on syntynyt vastaiskuna modernin ajan maailmankuvalle, jonka mukaan maailma on jakautunut valtion rajoja noudattaviin kansallisvaltioihin ja kansakuntiin. Tämä ajattelutapa on perua nationalismista, joka aiemmin mainitun rajaamisen lisäksi tekee ihmisten kansallisuudesta heidän identiteettinsä, mikä tarkoittaa sitä, että kansallisuuteen liittyvät ilmiöt rakentavat koko ihmisen. (Nissilä 2016, 57–58.) Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni on nimenomaan purkaa tätä asetelmaa ja osoittaa, että Kaurasen ja Oksasen teosten päähenkilöiden identiteetti ei ole pelkästään tulkittavissa kahden kansallisuuden ja niiden vaikutusten läpi. Ylirajaisuus myös velvoittaa minua tarttumaan kansallisen ja kansallisuuden ulkopuolelle: esimerkiksi intersektionaalisuuden avulla minulla on kaikki identiteetin kategoriat avoinna edessäni.

Ylirajaisuudella tarkoitan tässä yhteydessä muun muassa Hanna-Leena Nissilän väitöskirjassaan (2016) käyttämää termiä, jota voi nimittää myös transnationaaliksi lähestymistavaksi. Transnationaalisella lähestymistavalla on tutkittu kansankuntien rajat ylittävää vuorovaikutusta, joka näkyy tutkimuksessani päähenkilöiden Sonja O:n ja Annan kahden kansallisuuden kytköksissä. Tämä näyttäytyy vahvasti heidän ja heidän perheidensä kaipuussa takaisin kotiin. Kansallisuus ei ole ainoa kategoria, jotka tässä tapauksessa ymmärrän rajoiksi, vaan myös kielelliset ja kulttuuriset sekä muut asiat, jotka voidaan ymmärtää osaksi sosiaalisten identiteettien palasiksi ja tämä tukee myös tutkimukseni intersektionaalista näkökulmaa. Ylirajaisuus on myös luonnollinen valinta tutkimusmetodikseni ja apuvälineekseni, sillä erilaiset rajat ovat yhteiskunnallisten valtarakenteiden muotoja, siinä missä esimerkiksi sukupuolittaminen ja seksuaalisuus. (Nissilä 2016, 47–49.)

Vaikka valtionrajat ovatkin todellisia, paikoitellen jopa ylittämättömiä rajoja, ne eivät kuitenkaan katkaise sosiaalisia ja kulttuurisia käytäntöjä. Kulttuurien rajat ovat häilyviä ja yksilöllä on mahdollista identifioitua tai kiinnittyä useampiin kulttuurillisiin

käytäntöihin, esimerkiksi elää vieraassa maassa kotimaansa tavalla. Rastas, Huttunen & Löytty 2005, 33 –34.) Tämä voi näkyä esimerkiksi Sonja O:n vanhempien järjestämissä karjalanmuisteluilloissa ja Annan kaipuusta Viroon.

Ylirajaisen kirjallisuudentutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole häivyttää kansallisuutta ja erityisesti omalla kohdallani kansallisen kontekstin käyttö on täysin tietoinen valinta. Perustelenkin valintaani sillä, että kansallisvaltio on yhä edelleen yksi selvärajaisimmista kategorioista, joiden avulla maailmaa jaotellaan. (Grönstrand, Kauranen, Löytty, Melkas, Nissilä & Pollari 2016, 17–18.) Tarkoitukseni on myös purkaa tutkittavien teosten kansallisuuksien eheyttä kohti ylirajaista kokonaisuutta. Tällä tarkoitan sitä, että kansallisuus ei ole ainoa analysoitava tutkimuskohteeni, eikä se myöskään anna täydellistä vastausta romaanien päähenkilöiden identiteettiä ja seksuaalisuutta koskeviin kysymyksiin.

Ylirajaisuuden mukaan kulttuuri on aina interaktiivista, eli kulttuurilliset rajapinnat ovat aina vuorovaikutuksessa keskenään. Parhaimmillaan tämä voi olla rikastavaa, toisaalta siihen voi myös liittyä hankauksia ja konflikteja. (Rastas, Huttunen & Löytty 2005, 34.) Erityisen hankalaksi ylirajaisuus voi muodostua silloin, kun asioista ei keskustella julkisesti eikä yksityisesti, mikä näkyy myös Sonja O:n ja Annan kuvatussa elämässä.

2.4 Intersektionaalisuus

Tutkielmani kannalta intersektionaalisuus on aiemmin esittelemieni metodien kanssa lähestulkoon kaikki kaikessa: Päähenkilöiden identiteettiä ja seksuaalisuutta tutkiessa minun tulee ottaa huomioon tutkimuskysymyksessä näkyvän kansallisuuden lisäksi myös muut heitä määrittelevät kategoriat.

Intersektionaalisuudella tarkoitetaan teiden risteytymiä, mikä kuvastaakin loistavasti tutkimusvälineen merkitystä ja käyttömahdollisuuksia. (Lykke, 2011, 71.)

Intersektionaalisuus on työväline tutkimukseen, jonka tutkimuskysymykset pohtivat esimerkiksi taiteen, ihmistenvälisen suhteiden sekä yhteiskunnallisten arvojen ja valtarakenteiden suhdetta. Suhteita tarkastellessa intersektionaalisuus ottaa huomioon ideologiset, etniset, kansalliset, sosiaaliset, sukupuoliset ja seksuaaliset arvot ja normit.

Edellä mainitut kategoriat ovat tiedonannon tapoja, jotka rakentavat ja ylläpitävät erilaisia valta-asetelmia, ja sitä kautta luovat toimijuuden muotoja ja esimerkiksi keskenään risteäviä identiteetin paikkoja. Intersektionaalisen tutkimuksen tarkoituksena on siis tarkastella, millainen kulttuurinen konteksti tuottaa tietynlaisen ilmiön ja miten tämä ilmiö kytkeytyy tai omalta osin rakentaa vallankäytön muotoja. (Ilmonen 2011, 2.) Valta-asetelmia tarkastellessa aiemmin mainitut kategoriat nähdään yhtäaikaaisesti toimivana kokonaisuutena. (Ilmonen 2011, 4.)

Aiemmin erityisesti kulttuurintutkimus oli kytköksissä marxilaisen tutkimuksen traditioon, minkä näkökulma oli ideologia-kriittisyys eli kulttuuristen hegemonioiden kritiikki. Intersektionaalisuus toi tähän tutkimussuuntaukseen uutta näkökulmaa, sillä intersektionaalinen tutkimus ei keskity yhden kulttuurisen hegemonian, esimerkiksi valkoisuuden, merkitystä vaan tarkastelee useampien järjestelmien yhtäaikaista toimintaa. Voisi siis sanoa, että näistä useista merkityksistä ja niiden yhtäaikaisesta toiminnasta muodostuu intersektionaalisesti tarkasteltuna enemmän kuin osiensa summa. (Ilmonen 2011, 3.)

Intersektionaalisuuden, kuten monien sitä hyödyntävien tutkimussuuntaustenkin, lähtökohdat ovat poliittisessa aktivismissa ja erityisesti afroamerikkalaisten naisten heräämisessä kokemaansa epätasa-arvoiseen kohteluun. (Lykke 2011, 71.) Poliittisen aktivismin tarkoituksena on ollut tuoda alistettuja ryhmiä esille ja saada heidänkin äänensä kuuluville. Kuitenkin intersektionaalisuuden syntyyn vaikuttavat myös esimerkiksi jälkistrukturalistinen tutkimus yhdistettynä esimerkiksi psykoanalyyysiin, semiotiikkaan, kielitieteeseen ja postkoloniaaliseen tutkimukseen. Näiden eri näkökulmien myötä subjektin käsite muuttui jostain annetusta itseystä ominaisuudeksi, joka on kaiken aikaa suhteessa muihin. (Ilmonen 2011, 3.) Esimerkiksi feministiset tutkijat ovat vahvasti sitä mieltä, että sukupuolta tulisi tarkastella intersektionaalisesti. (Lykke 2011, 67.)

Koska intersektionaalisesti tarkasteltuna erilaiset kategoriat, kuten etnisyys, sukupuoli ja yhteiskunnallinen luokka, näyttävät selkeimmin epätasa-arvoisissa rakenteissa ja esimerkiksi alistamisen kontekstissa, on tutkimuskohteina yleisimmin moninkertaisesti alistettuja subjekteja. (Ilmonen 2011, 5.) Esimerkiksi valkoinen, yläluokkalainen binääriseen sukupuoleen kuuluva henkilö ei tarjoa samanlaista tutkimusaineistoa intersektionaaliseen tutkimukseen.

Intersektionaalisuus, kuten muutkin tutkimusmetodit, on saanut osakseen myös kritiikkiä. Intersektionaalisuuden on todettu liian usein korostavan etnisyyden vaikutusta esimerkiksi sosiaalisen luokka-aseman muotoutumiseen tai vaikkapa seksuaali-identiteettiin. (Ilmonen 2011, 12.) Intersektionaalisuuteen liittyvä ongelma on myös se, että voiko se tavoittaa elettyä todellisuutta. Intersektionaalisuuden tarkoitus on tuoda esille marginalisoidun subjektin kokemus, mutta voiko tutkija tuoda tätä kokemusta esiin, jos hän ei itse edusta samoja kategorioita, kuin tutkimansa subjekti?

Intersektionaalisuuteen liittykin vahvasti tutkijapositio ja sen eettinen esiin tuominen tutkimuksessa. (Ilmonen 2011, 13.) Tutkijapositio on herättänyt itselläni paljon kysymyksiä erityisesti tämän tutkielman suhteen: Onko näkökulmani eksotisoiva, jos en edusta kummankaan tutkimani päähenkilön etnistä, sosioekonomista tai seksuaalisen suuntautumisen ryhmää?

Saamastaan kritiikistä huolimatta intersektionaalisuus on toimiva työväline, jolla on mahdollista ylittää esimerkiksi etniseen taustaan tai sukupuolijärjestelmään liittyvä yksioikoisuus. Intersektionaalisuudella on myös kyky nostaa esiin marginalisoidut ryhmät, jotka ovat kokeneet hiljentämistä ja häivyttämistä esimerkiksi valtion puolelta. (Ilmonen 2011, 1.) Tutkielmani yksi keskeisimpiä tavoitteita onkin nostaa esiin marginalisoituja henkilöitä, kuten Sonja O:n ja Annan tapauksessa kahden kansallisuuden välillä tasapainoilevat, mielenterveysongelmista kärsivät naiset.

3 ANJA KAURANEN – *SONJA O KÄVI TÄÄLLÄ* (1981)

Sonja O:ta käsittelevän pääluvun päädyin jakamaan kolmeen alalukuun keskeisten Sonja O:ta määrittelevien ominaisuuksien perusteella. Evakkous valikoitui ensimmäiseksi alaluvuksi, sillä Sonja O:n evakkotausta on lähestulkoon kaikki kaikessa identiteettiä ja seksuaalisuutta tutkittaessa. Tarkoituksena on avata Sonja O:n vanhempien evakkotaustaa ja sieltä perinnöksi tyttärelleen siirtämää taakkasiirtymää. Evakkouden ja taakkasiirtymän jälkeen on luontevaa siirtyä kohti seksuaalisuuden analyysiosiota, jonka avulla voin ikään kuin vetää Sonja O:n identiteetin langat yhteen identiteetti -alaluvun avulla.

Koska käytän tutkimusvälineenäni intersektionaalisuutta, on identiteettiä käsittelevässä alaluvussa erottelen ja esittelen Sonja O:n identiteettiä kaikkien häntä määrittävien kategorioiden avulla, ei pelkästään evakkouden ja seksuaalisuuden kautta. Vaikka tutkimuskysymykseni kuvastaa kansallisuuden vaikutusta identiteettiin ja seksuaalisuuteen, ei tutkimukseni tarkoitus kuvastaa Sonja O:n identiteettiä tai seksuaalisuutta ainoastaan kansallisuuden kautta näkyviksi ja olemassa oleviksi kategorioiksi.

Sonja O:n identiteettiä tarkastellessa on kaiken analysoinnin ytimenä oleellisinta ottaa huomioon ajallinen konteksti: kyseessä on 1970-luvulla syntynyt teos, jonka ajallisuus on ehdottomasti luettavissa läpi koko teoksen. Tähän palaan myöhemmin tutkielmani viidennessä luvussa.

3.1 Evakkous ja taakkasiirtymä

Sonja O:sta puhuttaessa on oleellista nostaa esille niin hänen kuin hänen vanhempiensa tausta sekä erityisesti evakkous ja sen vaikutukset. Nämä kaksi aihetta antavat pohjaa Sonja O:n seksuaalisuuden ja identiteetin tarkasteluun ja analysointiin, johon siirryn seuraavissa alaluvuissa.

Sonja O:n vanhemmat ovat evakkoja Karjalasta, josta evakuoitiin Suomeen sotien aikana ja jälkeen yli 400 000 ihmistä.⁴ Erityisesti evakkous jätti jälkensä niihin, joiden perheenjäseniä kaatui rintamalla tai jotka eivät enää koskaan voinet palata kotiseudulleen, ja esimerkiksi Liisa Virénin (2010) mukaan evakkoudesta jäi evakoille perinnöksi kaipaus ja ikävä. Tämä näkyy myös Sonja O:n käyttäytymisessä ja tunteissa: ”Minä en pääse pakoon. Minä olen kuin pihkatakahnassa tempoileva hyönteinen sata miljoonaa vuotta sitten.” (SOKT 56)

Sonja O:n vanhemmat eivät varsinaisesti peittele taustaansa, ja myös Sonja O:n isovanhemmat kertovat Sonja O:lle varsin yksityiskohtaisesti sota-ajan tapahtumista: ”Sota on välinpitämättömyyttä, baabuska valisti vakava ilme huivinreunan alla.” (SOKT 53) Sonja O:n vanhemmat elävät sitkeästi Karjalan muistoissaan ja se tulee ilmi erityisesti karjalanmuisteluilloissa (SOKT 33, 36). Sonja O elää vanhempiensa menneen kaipuun takia ikään kuin eräänlaisessa kaksoismaailmassa, mikä tarkoittaa sitä, että hänen vanhempansa elävät psykologisesti edelleen omassa maassaan, eivätkä Suomessa muuten kuin lastensa välityksellä. (Talib 2002, 28.)

Evakkouden jäljet näkyvät Sonja O:n vanhemmissa esimerkiksi siinä, ettei Sonja O:n äiti suostu ottamaan vastaan lahjoja ja kaikki turhatkin esineet äiti laittaa säilöön odottamaan: ”Odottamaan? Mitä, siihen ei mutsi koskaan keksinyt vastausta.” (SOKT 103) Esimerkiksi Topias Haikalan evakkoaiheisessa pro gradu⁵ eräs haastateltava kertoo nuukudestaan ja siitä, miten hän jättää tavaroita ostamatta, koska ei tarvitse mitään. Sonja O:ta äitinsä nuukuus ja suhtautuminen materiaaliin ”kammottaa ja vituttaa ja ällöttää”. (SOKT 104)

Sonja O:n äidin nuukuus näkyy myös siinä, miten hän yritti kasvattaa Sonja O:sta nöyrän ja kiittollisen kaikesta saamastaan: ”Minun piti oppia nauttimaan asioista säädellysti enkä saanut hanakoida minkään tavaran perään - -” (SOKT 100) Tämä nautintojen säätely on tulkintani mukaan perua Sonja O:n äidin evakkoajasta, jolloin kaikesta oli pulaa ja tämä näkyy myöhemmin Sonja O:n kohdalla esimerkiksi seksuaalisuudessa, sillä se on asia,

⁴ Karjalan liitto ry, <https://www.karjalanliitto.fi/karjalaisuus/siirtokarjalaisuus/asutustoiminta/siirtovaki.html>, viitattu 2.5.2019.

⁵ Haikala, Topias, 2015: Karjalan evakkolasten kokemuksia evakkouden psykisestä kuormittavuudesta, siitä helpottaneista psykososiaalisista tekijöistä ja evakkouden myöhemmästä prosessoimisesta

jota Sonja O:n äiti ei enää voi säädellä. Sonja O myös kokee, ettei äidin käytöksellä ole mitään kasvatuksellista tai opetuksellista tarkoitusta tytärtään kohtaan, vaan Sonja O:n sanoin: ”Se yhteishyvähymy joka ei jotenkin ollut tarkoitettu juuri minulle vaan niille sen duunipaikan koviakokeneille työkavereille tai vappumarssijoiden ruoduille.” (SOKT 100–101)

Sonja O:n evakkotaustasta ja edellä mainituista asioista puhuttaessa voidaan nostaa esiin termi taakkasiirtymä (engl. *transfer*). Taakkasiirtymällä tarkoitetaan sukupolvelta toiselle siirtyvää traumaa, joka vaikuttaa sukupolvien ajan esimerkiksi käsitykseen ihmisestä ja ihmisyydestä. Useamman sukupolven aikajana voi vaikuttaa siihen, ettei kukaan missään vaiheessa havahdu käsitysten mahdollisesta harhaisuudesta tai vääristyneisyydestä. (Siltala, 2016, 19) Taakkasiirtymää ymmärtämällä on mahdollista ymmärtää sukupolvelta toiselle siirtyvää kärsimystä. (Siltala 2016, 29.)

Sonja O joutuu ikään kuin ottamaan sijaisen roolin yhteisön sairaudelle. (Siltala 2016, 21) Tässä tapauksessa tarkoitan yhteisöllä Sonja O:n evakkotaustaisia vanhempia, joiden traumaattiset kokemukset siirtyvät Sonja O:lle. Vaikka Sonja O tietää avoimesti sukunsa ja perheensä historian, joutuu hän psykiatrisessa sairaalassa ollessaan kohtaamaan vanhempiensa hänelle siirtämän taakan: ”Ne tulevat väkisin minun uniini. - - Evakkotie emigrantinpolku sitä kulkee, minun otsani poikki - -” (SOKT 55) Sonja O:n kerronta antaa myös viitteistä perheväkivallasta, jota hän on kokenut: ”Krapulat ja lyönnit.” (SOKT 54)

Sonja O:lle siirretyt traumat voidaan nähdä syynä hänen mielensä sairastumiselle, sillä lapsuudessa tai nuoruudessa koetut traumat voivat edesauttaa esimerkiksi psykoosin puhkeamista.⁶ Sonja O:n kohdalla kyse on perheen historiasta totalitaarisessa yhteiskunnassa ja sodassa, ja nämä asiat painavat myös Sonja O:n mieltä:

Miksi te panitte angstinne ja ikävänne minuun kasvamaan korkoa, minulle ihan liian korkea korkoa? - - Minun penskanmieleni pienen evakkokirstun pohjalle ropisivat ne teidän nyhkynttinne kaikki. Joka ainoa Karjalan Lantti (SOKT 54)

⁶ Käypä hoito, <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituksset/suositus?id=hoi35050>, viitattu 10.5.2019

Evakkous määrittää Sonja O:n identiteettiä ja erityisesti parisuhteen ja raskauden päätyttyä hän pakenee nykyhetkeä historiaansa:

- - irti sillä tavoin että aloin ensi kertaa nähdä omaa historiaani ulkopuolisen silmin, aloin tajuta toisen polven evakkouttani, orpouttani, levottomuuttani, paljaasti ja kirkkaasti ja se oli minulle enemmän kuin shokki. (SOKT 22)

Evakkouden lisäksi Sonja O:n taakkasiirtymänä on myös hänen isoäitinsä kokema raiskaus, joka nousee esiin läpi koko teoksen. Käsittelen asiaa erityisesti seuraavassa, Sonja O:n seksuaalisuutta käsittelevässä alaluvussa, mutta taakkasiirtymää ja tulevia alalukuja varten on mielestäni syytä taustoittaa tapahtunutta ja nostaa esiin Sonja O:n ajatukset, jotka hän haluaisi paljastaa Reijo Seilorille:

Äkkiä minun tekee mieli kertoa sille että fajani mutsi raiskattiin kun sillä oli lonkkavika eikä se päässyt kampeamaan pakoon. Ja minun tekee mieli kertoa että fajani mutsi vielä kaiken kukkuraksi rakastui onnettomasti raiskaajaansa - - (SOKT 81)

3.2 Sonja O:n seksuaalisuus

Lemmiskele aina kun voit. Se tekee hyvää?
Rakkaus on lahja joka on osattava ottaa vastaan?
Vain rakkauden tieto voi taas antaa viattomuuden?
Kaikki oli kaunista eikä mikään tehnyt kipeää? (SOKT 13)

Tässä on Sonja O:n kiitospuheen viimeiset sanat heti romaanin alussa. Kiitospuhe on omistettu erinäisille miehille aina Sonja O:n isästä Leniniin, Freudiin ja Sonja O:n seksikumppaneihin. Mielenkiintoni heräsi viimeisten lauseiden kysymysmerkkeihin: Mitä Sonja O on kysymysmerkeillä halunnut sanoa ja miten tämä kaikki liittyy puheessa mainittuihin miehiin?

Sonja O:n seksuaalinen elämä sai alkunsa hänen ollessaan 16-vuotias. Sonja O:n suhde omaan seksuaalisuuteensa on tässä vaiheessa kiihkeä ja itsevarma: ”Aurinko kiersi minun pilluni ympäri.” (SOKT 74) Kun ensimmäinen varsinainen ihmissuhde päättyy Reijo Seilorin yllättävään lähtöön, kokee Sonja O olonsa petetyksi. Tämä kokemus vaikuttaa Sonja O:n sitoutumishaluihin – ja myös sitoutumishaluttomuuteen: ”Niin minä opin

tekemään paskamaisia temppuja, lehahtamaan tieheni kesken kaiken ja käyttämään törkeästi takaporttia tilanteessa kuin tilanteessa.” (SOKT 76)

Näin seksistä ja seksuaalisuudesta muodostuu Sonja O:lle vain ruumiillisten tarpeiden tyydytystä. Myöskään miehet eivät herätä Sonja O:ssa kovinkaan positiivisia ja romanttisia tunteita:

Minä opin epäilemään miehiä. Opin että niiden hellät sanat ovat täynnä kuollutta painoa, opin että niiden mielen lastiruumat ovat täynnä eltaantuneita valheita. (SOKT 78)

Ruumiillisten tarpeiden lisäksi miehet ovat Sonja O:lle eräänlaista kertakäyttöistä, merkityksetöntä tavaraa:

Ja sitten tuli pitkä litania miehiä, nuoria kundeja ja vanhoja jääriä, liuta nimettömiä jätkiä hullun sihvillä, irtomiehiä miljoonakaloja, keitä vain kenen lantion kiikkerään liikkeeseen silmäni jäi kiikkiin. (SOKT 22)

Romaanin aikana Sonja O:n rooli seksiobjektina ja -subjektina vaihtelee, mutta hän myös kokee, että seksuaalinen kanssakäyminen eri miesten kanssa on ikään kuin hajottanut häntä ja hänen minuuttaan:

Mietin mitä minusta oli jäljellä kun miehet olivat noukkineet ja näpsineet minusta kaikenlaista omiin tarpeisiinsa sopivaa, kun ne olivat jo määritelleet sisällysluetteloni sanoillaan ja teoillaan. (SOKT 264)

Vaikka Sonja O:n käsitys miehistä lähinnä seksuaalisen kanssakäymisen kohteina onkin teoksen läpi kantava ajatus, alkaa hän jossain vaiheessa ajatella myös romantiikkaa: ”Kun seksi rupesi tuottamaan liikaa päänvaivaa eikä siitä ollut enää iloa - - että tuloksena olisi ei enempää eikä vähempää kuin sellainen mies jota sietäisi edes kahvikupposen verran rakastelun jälkeenkin.” (SOKT 164) Tämän dilemman Sonja O kiteyttääkin lauseeseen ”minä tarvitsin turvaa mutta halusin myös hurmaa”. (SOKT 165)

Sonja O:n seksuaalisuuteen liittyy merkittävästi myös hänen vanhempansa sekä heidän välinen suhteensa. Sonja O:n äiti paheksuu tyttärensä seksuaalisuutta: ”Vähitellen mutsi alkoi nähdä joka puolella merkkejä minun nussimisistani ja perversseistä taipumuksistani.” (SOKT 91) Sonja O:n seksuaalinen herääminen vaikuttaa myös Sonja O:n äidin kontrolliin, ja vapauden lisäksi Sonja O:lla on nyt ase äitiään vastaan: ”Nyt olin minä puolestani oppinut lyömään mutsia, mäjäytin sitä tavallaan juuri löytämälläni

miehen peniksellä päähän.” (SOKT 91) Sonja O kertoo tietävänsä syyn äidin katkeruuteen ja vihaan: Sonja O:n isä käy mitä ilmeisimmin vieraisissa ja sen lisäksi nimittää Sonja O:n äitiä frigidiksi (SOKT 91). Sonja O:n isän petollisuus heijastuu myös Sonja O:n käytökseen ja erityisesti Sonja O:n puhuessa ”kaksoismiehityksen” tarpeestaan:

Olin aina tuntenut tarvitsevani elämäni kaksoismiehityksen, sanatarkalleen ja mieluiten myöskin ulkonaisesti toistensa vastakohdat. Syrjämielellä kai ajattelin että niinhän kaikilla miehilläkin kumminkin on - - (SOKT 239)

Sonja O:n etninen tausta näkyy ”kaksoismiehitystä” pohtiessa, sillä hän on sitä mieltä, että jokainen mies tarvitsee Sonja O:n lisäksi ”sen turvallisen tavallisen suomalaisen naisen”. (SOKT 239) Tämä tukee tulkintaani siitä, että Sonja O:n käsitys omasta seksuaalisuudestaan on vahvasti yhteydessä hänen etniseen ja kansalliseen taustaansa.

Sonja O:n seksuaalisuuteen ja erityisesti mielikuvaan rakkaudesta vaikuttaa hänen vanhempiansa välinen parisuhde, joka ei tulkintani mukaan sisällä erityisemmin hellyyttä: ”- - halauksien unohtumaton ihana sylinlämpö ja niiden vähyys; miksi ette koskaan kosketelleet toisianne?” (SOKT 54) Erityisesti Sonja O:n isän asettamat raamit vaikuttavat siihen, miten hänen tyttärensä kokee roolinsa naisena ja seksuaalisena olentona: ”Uskoin jo pikkulikkana fajaa joka kersasta pitäen tuputti sekin minulle perseenkeikuttajan roolia - - Olin koriste-esine.” (SOKT 264)

Ajallinen konteksti on tiiviissä yhteydessä Sonja O:n seksuaalisuuteen, sillä hän elää nuoruuttaan seksuaalisen vallankumouksen jälkeen, jolloin esimerkiksi e-pillereiden käytön yleistyessä naisilla oli mahdollisuus harrastaa seksiä ilman pelkoa raskaudesta (Huhta & Meriläinen 2008, 127.) Sonja O ei kuitenkaan koe seksuaalisen vallankumouksen aikakautta mitenkään naista vapauttavana – päinvastoin:

Ja niin sanottu seksuaalinen vallankumous, seksin vapautuminen pillereineen ja abortteineen myllersi lisää: naisista tuli yksityisomaisuuden sijasta yhteistä omaisuutta. (SOKT 267)

Aiemmin mainitsemani siirtymätaakka ja siitä vapautuminen oman elämänsä subjektiksi näkyy myös Sonja O:n seksuaalikäyttäytymisessä. Sonja O:n isoäidin raiskaus näkyy Sonja O:n käytöksessä taakkasiirtymänä. Sonja O:n isoäiti raiskattiin, eikä hän päässyt pakenemaan, mutta Sonja O tekee toisin: Sonja O:ta ei voi raiskata, mikäli hän itse suostuu kaikkeen. Sonja O:n isoäiti myös rakastuu raiskaajaansa, minkä takia rakkaus ja

rakastuminen näyttäytyy Sonja O:lle uhkaavana asiana, joka ei voi kuin päättyä huonosti: ”- - ja rakastaisin häntä vihlovan ristiriitaisesti ja loukkaisin häntä syvältä sorvaten ja lopulta tekisin hänelle tosi sonja o-maisen paskamaiset temput - -” (SOKT 62)

Isoäitinsä Veeran raiskaukseen ja siihen liittyvään Sonja O:n ”antamisen” itsemääräämisoikeuteen liittyy tulkintani mukaan myös Sonja O:n omat kokemukset seksuaalisesta hyväksikäytöstä, tai ainakin epäsovivasta fyysisestä kontaktista, jota hän kokee lapsuudessaan: ”Minä jähmetyn paikoilleni ja annan faijan käsien teutaroida ihollani miten vaan ja siirryn siitä tilanteesta itse jotenkin oudosti etäämmälle - -” (SOKT 158) Seksuaalinen väkivalta näkyy myös Sonja O:n nuoruudessa, joskin hän ei ole täysin varma onko Reijo Seilori raiskannut hänet:

Olisinko vihoissani vieressäni makaavalle miehelle. Uskaltaisinko kysyä siltä miksi. Haluaisiko se kenties tehdä saman pian uudestaan. Pääsisinkö millään konstilla pois ennen sitä. (SOKT 80)

Vaikka aiemmin mainitsin, että seksuaalisuus ja sukupuoli ovat kaksi irrallista osiota, ovat ne tiiviissä yhteydessä toisiinsa. Näin ollen Sonja O:n seksuaalisutta analysoidessa on oleellista nostaa esiin hänen sukupuolikokemuksensa, se miten Sonja O kokee olevansa nainen ja mitä naiseus hänelle tarkoittaa:

Alistuin ja totuin siihen ettei mies haituviakaan välittänyt minusta ajattelevana olentona vaan vain siitä fyysisestä tyydytyksestä jonka se saattoi uudelleen ja uudelleen tuntea hieroessaan ropuliaista kyrpänsä kohdun suun napukkaani vasten. (SOKT 77)

Sonja O:n omat sekä vanhempiensa kokemukset vaikuttavat hänen seksuaalisuuteensa ja sukupuolisuutensa. Oleellista on myös Sonja O:n kokemat hylkäämiset sekä hänen isoäitinsä Veeran raiskaus, jotka saavat Sonja O:n toimimaan niin kuin hän toimii: ”Minä annoin ja annoin ja annoin. - - Minä annoin loputtomasti suuta ja pillua ja loputtomasti anteeksi.” (SOKT 103) Sukulaistensa kokemukset ja heiltä siirtyneet traumat vaikuttavat myös Sonja O:n rooleihin, jotka hän omaksuu seksuaalisuuteen ja sukupuolisuuteen liittyen: ”Ja minun roolivihkooni oli kirjoitettu lakonisesti: antaudu, ihaile ja kannusta.” (SOKT 72) Erityisesti Sonja O:n kokemukset äitinsä roolista naisena ja vaimona vaikuttavat siihen, millaisena näyttäytyvän naiseuden hän valitsee: ”Minä en ole ollut se paidanpesijänainen, minä olen aina ollut se toinen nainen rakastajatar.” (SOKT 20)

3.3 Sonja O:n identiteetti

Sonja O:n identiteettiä voisi kuvata sanalla juurettomuus, mikä on perua pakolaistaustaisilta vanhemmilta. Teoksen omaelämäkerrallisuus on näkyvissä myös siinä, miten Kauranen itse kuvastaa taustaansa: "tiety juurettomuus, levottomuus, uuden etsintä, kodin perustaminen yhä uudelleen ja uudelleen." (Snellman, 374, 2000.) Taustalla kytee myös Sonja O:n tarve rakkaudelle ja hoivalle: "Minä halusin niin että joko mutsi tai faija tai edes Leo olisivat välittäneet minusta, omistaneet minut, olleet huolissaan tai mustasukkaisia." (SOKT 20) Tilaansa Sonja O kuvailee totaaliseksi perusturvattomuudeksi, joka on yleinen tuntemus evakkojen jälkeläisille. Sonja O:n turvattomuuden tunnetta lisää myös hänen isänsä poissaolo, sillä isällisten velvollisuuksien sijaan Sonja O:n isä yrittää kaikin keinoin löytää oman isänsä:

- - miten faija uurasti ja puursi niillä isänetsiskelyreissuillaan joskus 50-luvulla - - Faija faijaseni, armoton agentti, uljas urkkija, voittamaton vakooja, oikea KGB:n kauhu joka näytti niillä reissuillaan lähinnä joltain ikuisesti eksyksissä kohnivalta etsivä Columbolta - - (SOKT 81)

Sonja O:n identiteettiä rakentavat hänen ihmissuhteensa ja erityisesti hänen sisarusuhteensa kehitysvammaiseen isoveljeensä, Leoon. Vaikka Leo on mitä ilmeisimmin niin syvästi vammainen, ettei ole esimerkiksi älyllisessä kehityksessä ikätasollaan, kertoo Sonja O Leolle "- - harvinaisimmat sanat jotka osaan lausua, Leolle minä ne kerron sillä tiedän ettei se petä eikä pilkkaa eikä riko lupauksia". (SOKT 162) Suhdettaan Leoon Sonja O vertaa samankaltaiseksi kuin Antoine de Saint-Exupéryn *Pikku prinssi* -teoksen (1943) prinssillä ja ketulla: "- - vain Leolle minä olen täysin kesy ja vain Leo ja minä tiedämme sen suuren salaisuuden: minä olen ikuisesti Leon oma." (SOKT 163)

Pidempää ihmissuhteita romaanin aikana Sonja O kuvailee pysähdyksiksi. Esimerkiksi Mikael Paljasjalan kanssa parisuhde on täydentyä perheellisyyksellä, mutta lopulta menneisyytensä riivaama Sonja O päättää toisin:

Lapsuus ja nuoruus ja kaikki niihin liittyvät ankeat muistot rassasivat minua ja lapsi kohdussani pelotti minua ja avoliittoni Mikael Paljasjalan kanssa oli vääjäämättä karilla. - - Minä kaipasin avoveteen. (SOKT 61)

Aborttiin päättämisestä huolimatta Sonja O:n syntymätön lapsi seuraa häntä koko romaanin ajan ja Sonja O kutsuukin tätä hellästi pieneksi merihevoseksi. Kaipuun

avoveteen tulkitsen ikään kuin tarpeena saada tilaa ja yksinäisyyttä, mutta myös kaiputa menetetyt lapsen, merihevosien luo – merihevoset kun elävät avovedessä. Toisaalta merihevosia elää myös akvaarioissa, minkä myöskin voisi tulkita metaforaksi Sonja O:n kokemukseen elämästään.

Raskaus ja sen päättymisen nostavat Sonja O:n tädin menneisyyden pinnalle, ja siihenkin kohdistuva käytös osoittaa Sonja O:n hartioilla olevan menneisyyden taakan. Sonja O:n raskaudenkeskeytys on myös osa Sonja O:n itsemääräämisoikeutta, jota hänen tapaturmaisesti menehtyneellä tädillään Annalla ei ollut:

Vaikka Anna kuoleekin lumihankeen viipurilaisten pakkoevakuointitilaisuuksissa eräänä vuoden -39 joulukuisena yönä. - - Mukanaan vain musta kiiltonahkainen käsilaukku ja sylissä vielä ihon ja kudosten alla lapsi, se lapsi jonka Anna viimeinkin haluaa saada. (SOKT 114)

Toisin kuin Anna, Sonja O voi päättää itse, päättykö hänen raskautensa vai ei. Sonja O:n syntymättömän lapsen voi tappaa ainoastaan Sonja O itse. Tämä edustaa Sonja O:n vapautumista subjektiksi, jossa siirtymätaakka ja trauma eivät enää määritä hänen tekemisiään. (Siltala 2016, 37.)

Sonja O:n identiteettiä tarkastellessa merkittävää on hänen kokemansa dualistinen kahtiajakonsa, joka saa alkunsa kun diduska, hänen isoisänsä, kutsuu häntä Sofiaksi. Sonja O:n mielestä Sofia on ikään kuin siloiteltu ja hyvin kasvatettu versio hänestä itsestään: ”Sonja oli likainen ja Sofia puhdas, hohtava kuin enkeli.” (SOKT 42) Identiteetin dualistinen jako toistaa erityisesti naisiin ja naisten seksuaalisuuteen kohdistuvia ennako-odotuksia ja lokerottamista, jossa nainen on erityisesti seksuaalisuutensa takia joko huora tai madonna⁷.

Yksi Sonja O:n identiteettiä määrittävä tekijä on hänen sosioekonominen taustansa: hänen molemmat vanhempansa kuuluvat työläisluokkaan. Oleellista on myös hänen isänsä alkoholinkäyttö, jota Sonja O kuvailee paikoitellen jopa ongelmaksi, jota Sonja O häpeää: ”Ja häpeän. Kenenkään muun meidän korttelin kersan fajia ei ole ollut niin monta kertaa

⁷ Esimerkiksi kristinuskon myyttinen naiskuva. (Koivunen, Hannele 1994: *The Woman who understood completely.*)

putkassa.” (SOKT 83) Isänsä käyttäytyminen kuitenkin heijastuu myös Sonja O:n tapaan suhtautua asioihin, mikä näkyy esimerkiksi Sonja O:n erotessa Mikael Paljasjalasta:

Ja reagoin kuin fajja: aloin ryypätä ja hillua ympäri Helsinkiä entisten bailarifrendieni kanssa ja joulukuun alussa päätin sitten ykskaks lähteä viimeisillä (Mikael Paljasjalalta saamillani) rahoilla jonnekin missä en ollut koskaan ollut ja missä en takuulla tuntisi yhtäkään vastaandallaavaa naamaa. (SOKT 230)

Sonja O kokee myös häpeää perheensä sosiaaliluokasta, josta hän haluaisi kertoa Karrille: ”Joskus yritin selittää sinulle miten itse olin hävennyt ja peiteltyt omaa alamaailmaani ja omia vaatimattomia lähtökohtiani.” (SOKT 70) Sonja O:n luokkataustastaan johtuva häpeä kääntyy kuitenkin nurinkuriseksi, kun yliopiston taistolaispiireissä työläisyydestä tuleekin ihailtava ominaisuus.

Myös Sonja O:n sukujuuret herättävät hänessä häpeäntunteita, erityisesti lapsuudessa, jolloin hänen lempinimensäkin syntyy. Lempinimi on peräisin Sonja O:n vaikeasti lausuttavasta sukunimestä:

Kenties siksi, että hän joskus pienenä häpesi vierasperäistä hullunkurisen lyhyttä, oho-ynähdystä muistuttavaa sukunimeään, jossa ei ollut perässä edes sitä kaikenkruunaavaa ja -pelastavaa nen-päätettä - - (SOKT 14)

Sonja O:n identiteettiin kuuluu olennaisesti provosointi ja sukupuoliprovokaatio, minkä myös Kauranen mainitsee teoksesta puhuessaan. (Kauranen 2000, 376.) Tämä näkyy siinä, miten Sonja O päättää alkaa tehdä kaiken provosoivasti ”niin että siitä sanottiin että se on liian [paljon].” (SOKT 107)

Sonja O kasvaa myös äitinsä syyllistämisen kautta, ja äidin syyllistävän monologin myötä tulee myös ilmi se, mitä hän olisi oikeasti toivonut: ”Sie likka saatana. - - Sie ootki nii hieno, ei kai miun ruokainkaa siul ennää koht kelpaa. - - Mie nii toivoin siust kunnon poikaa.” (SOKT 93–94) Erityisesti vanhempiensa historiaa ja käytöstä tarkastelemalla Sonja O käy läpi vahvaa itsetutkiskelua ja lopulta on aika päättää, minkä tien hän itse valitsee:

Faijan repaleinen levottomuus ja romanttinen menneisyyskaipuu vaiko mutsin velvollisuudentuntoinen piukkuus ja ankara sosialistinen nykyhetkirealismi. Mutsin suurieleinen uhrautuvuus vaiko faijan hurvittelevat intohimot.

Ja kummassa päässä vauhtia antoi itsekkyytensä ja kummassa epäitsekkyytensä. Entä turvallisuus, kiikussa istuvan pikkutyön kannalta. (SOKT 215)

Sonja O:n kohdalla hänen levottomuutensa ja juurettomuuden tunteensa, jotka näkyvät erityisesti hänen seksuaalikäytöksessään, saavat vihdoin lopun hänen kohdatessaan Karrin: ”Ensimmäistä kertaa en tuntenut sitä kiihottavaa syyllisyydenväriä ja ähäkuttikipristelyä josta ehdottomasti njet-tunne syntyy.” (SOKT 208) Suhteen Karrin kanssa Sonja O kokee tasavertaiseksi, eikä Karri vaadi häneltä ”henkisiä akrobaattitemppuja” (SOKT 209) eikä hän yrittänyt muovata Sonja O:sta itselleen ”rokkimuusaa”. (SOKT 209)

Oleellista romaanin aikana on se, että Sonja O oppii tunnistamaan omat tarpeensa myös emotionaalisesti, eikä ole ainoastaan miesten käytölle vapaa objekti.

Mikael Paljasjalan hellä suojeleminen ja pursuileva empatia alkoivat pikku hiljaa tukahduttaa ja kiihdyttää minua ja tajusin ensimmäisen kerran elämässäni että kirjoittaakseni ajatuksiani paperille tarvitsen jatkuvaa ristiallokkoa, paineita, ärsytyksiä, kriisejä. Tarvitsen tunnetta että luuni ovat solmussa ja aivot muheloissa. (SOKT 224)

Romaanin aikana Sonja O mainitsee usein meripihkan ja vertaa itseään meripihkan sisään juuttuneeksi hyönteisen fossiiliksi. Tähän vertauskuvaan liittyen Sonja O päättää hyödyntää psykiatrisessa sairaalassa psykiatriltaan, Moolokilta saamaansa neuvoa:

Käyttääkseni vertauskuvaa, fossiilien löytämiseksi ja esiinkaivamiseksi on joskus käytettävä väkivaltaisia keinoja. Mnnn. On räjäytettävä vaikka koko peruskallio. (SOKT 141)

Romaanin lopussa Sonja O ikään kuin pääsee sinuiksi historiansa ja kokemustensa kanssa, eikä hänelle käyntyäkään niin kuin hän pelkäsi:

Minä pungersin paskan läpi. Minä olen kroolannut skeidassa enkä kadu mitään. Minulle ei sittenkään käynyt niin kuin sille baabuskan sadun yksinäiselle osterille joka eli elämänsä luullen vettä ilmaksi. (SOKT 278)

Sonja O:n identiteetin tulkitsen intersektionaalisesti tarkasteltuna koostuvan hänen etnisen taustansa, evakkojuuriensa sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen risteymistä. Lainauksen perusteella tulkitsen Sonja O:n myös tehneen läpi romaanin työtä tasapainoillessaan isänsä ja äitinsä toistamien arvojen ja odotusten välillä, mutta lopullinen lopputulema Sonja O:n identiteetinrakentumisessa on hän itse: ”Objektin alla piili subjekti.” (SOKT 216) Subjektista puhuttaessa on kuitenkin otettava huomioon

se, että subjekti on konstruktio, joka muodostuu suhteessa muihin – Sonja O:n kohdalla siis esimerkiksi hänen vanhempiinsa tai muihin ihmissuhteisiinsa. (Ilmonen 2011, 3.) Merkittävää on myös Sonja O:n havahtuminen oman itsensä, oman kehonsa ja erityisesti oman sukupuolensa uudensuhteisiin mahdollisuuksiin, jotka ovat olleet piilotettuna hänen sukupuolensa alle:

Etä minä uskallan ja että minulla sittenkin on aivot, oma pää. Ja minulla on kädet ja suu muuhunkin tarkoitukseen kuin terskan vaivaamiseen tai suuhunottamiseen. Naiselle tästä voi tulla kiperä sauma. Michelle ei koskaan.

Minulle siitä tuli. (SOKT 26)

4 SOFI OKSANEN – *STALININ LEHMÄT* (2003)

Stalinin lehmät -romaanin nimi viittaa siperialaisiin vuohiin, joita Stalinin aikaisessa Neuvosto-Virossa kutsuttiin lehmiksi. Oksanen itse kertoo Kansan uutisten haastattelussa joulukuussa 2012 (viitattu: 26.3.2019), että romaanin nimen taustalla on myös halventava nimitys naisista, jotka eivät esimerkiksi kykene synnyttämään. Oksanen tarjoaman faktan myötä koen erityisen kiintoisaksi tarkastella Annan identiteettiä ja seksuaalisuutta juuri feministisen kirjallisuudentutkimuksen viitekehyksessä.

Stalinin lehmien Annan identiteettiä pohtiessa päädyin jakamaan lukuni kolmeen osaan: syömishäiriö, seksuaalisuus ja identiteetti. Vaikka esittelenkin mainitsemani kolme asiaa eri alaluvuissa, kulkevat nämä kaikki ikään kuin limittäin, toistensa kanssa risteytyen läpi romaanin. Esimerkiksi Annan syömishäiriön vaikutusta hänen seksuaalisuuteensa tai identiteettinsä ei tule kiistää. Intersektionaalisuus käytössäni tehtävänäni on kuitenkin myös ottaa muut Annaa määrittelevät kategoriat, kuten hänen etninen sekä sosioekonominen taustansa.

Pohdin alaotsikoiden järjestystä ja päädyin edellä mainittuun järjestykseen sen takia, että koin helpoimmaksi alkaa purkaa Annan identiteettiä romaanin läpi kantavien, merkittävien asioiden kautta: syömishäiriö ja suomalais-virolainen tausta. Ajattelen myös, että Annan syömishäiriötä sekä etnistä taustaa analysoimalla minun on luontevinta siirtyä kohti identiteetin jäsentämistä ja purkamista.

4.1 Annan syömishäiriö

Stalinin lehmien yksi keskeisimmistä teemoista on syömishäiriö. Syömishäiriöt ovat erityisesti teollisten maiden vitsaus, joiden esiintymiseen kasvuun voi sanoa vaikuttavan vartalon – erityisesti naisvartalon – valjastaminen imagon ilmentäjäksi. Kyse ei ole siitä, että naisten vartalon ihannekuva olisi pelkästään miesten luomus, vaan tähän samaan ajatteluun syyllistyvät myös naiset. (Buckroyd 1997, 76–77) Erityisesti Annan kohdalla kyse on hänen itsensä luomasta mielikuvasta siitä, millainen on täydellinen ruumis ja sitä kautta täydellinen nainen.

Aprikoin tämän alaluvun otsikoinnin parissa tovin, ja tulin kuitenkin siihen lopputulokseen, etten jatka Sonja O -luvun tavoin yhdistämällä syömishäiriötä taakkasiirtymään – vaikka ne tiiviissä yhteydessä toisiinsa ovatkin.

Syömishäiriöön sairastumisen riskiä lisää voimakas kontrollintarve ja syömisen lisäksi esimerkiksi anorektikko voi ulottaa kontrollinsa myös muille elämän osa-alueille. (Buckroyd 1997, 25–26.) Annan voisi sanoa tämän johdosta olevan lapsuudestaan saakka oppikirjamainen esimerkki syömishäiriöisestä:

Tekee läksyt huolella ja on kultapäinen tyttö, joka saa täydet pisteet aineesta kuin aineesta, aiheesta kuin aiheesta. Täydellisempää kohdetta prinsessarutto saa etsiä. (SL 238)

Kulttuurintutkimuksen näkökulmasta syömishäiriöt kuuluvat osaksi sitä sosiaalisten ja poliittisten paineiden ja odotusten kokonaisuutta, joiden pohjalle rakentuu länsimainen valkoisuuden ja hoikkuuden ympärille perustuva kauneuskäsitys. (Kinnunen 2010, 238.) Sosiaaliset ja poliittiset syyt ovat osittain myös selitys Annan sairaudelle, jonka esittelen tarkemmin tässä alaluvussa.

Stalinin lehmien päähenkilö Anna sairastaa vakavaa, bulimareksiaksi⁸ kutsumaansa sairautta, mikä vaikuttaa niin hänen mielialoihinsa kuin ihmissuhteisiinkin. Heti teoksen alussa Anna kuvailee ensimmäistä kertaansa bulimian maailmassa ja hän kuvailee sitä sanoin: “se oli jumalaista.” (SL 7) Annan syömishäiriön syntyä ruokkii hankalan ja kontrolloivan äitisuhteen lisäksi varhainen naiseksi kehittyminen alakouluikäisenä:

⁸ Bulimarektikko on anorektikko, joka ahmimisen avulla hallitsee ajoittaista pakottavaa nälkäänsä ja rupeaa sitten oksentamaan tai tyhjentää suolensa pitääkseen painonsa alhaisena eli päästäkseen eroon siitä mitä syö. (Buckroyd 1997, 39.)

“Ajankulu kiloutui sinä vuonna, kun pituuskasvuni loppui ja terveydenhoitaja huolestui.” (SL 46) Annan varhainen kehitys ei jää huomaamatta muiltakaan ja esimerkiksi luokkatoveriltaan Oskarilta Anna kokee jopa seksuaalista häirintää, johon Anna reagoi ”karkuun laihduttamalla” ja tämä pakeneminen onkin yksi Annan keskeisistä motivaatioista syömishäiriökäyttäytymiselle. Kiloittainen karkumatka, kuten Anna laihduttamistaan nimittää, on Annalle keino päästä pakoon Oskarin kosketukselta:

- - ja niin sitä ollaan muutamaa kiloa henkevämpi, vähemmän kiinni saatava, aina vain vähemmän kiinni saatava, mutta silti on jatkettava. Vielä muutama kilo ja vielä muutama. Edes gramma! (SL 231)

Laihduuttaminen näyttää Annalle romaanin ajan pakokeinona, niin fyysisestä kuin henkisestäkin läheisyydestä. Karkuun laihduuttaminen nousee esiin myös Annan ja hänen kumppaninsa Hukan suhteen aikana, jolloin Anna ahdistuu liiasta läheisyydestä:

Jos ruumis kieltäytyy tottelemasta muuten, jäljelle jää vain yksi tapa liikkua: pieneminen ja kutistuminen. Kiloittainen karkumatkani on ainoa pakoreitti, kun jalat kieltäytyvät lähtemästä pois. (SL 336)

Annan kokemukset valtion harjoittamasta diktatuurista näkyvät myös hänen syömishäiriökäytöksessään, jota Oksanen itse kuvaa Kansan uutisten haastattelussa (2012) samanlaisena vallankäytön muotona kuin totalitarismia. Vaikka Anna ei Neuvosto-Viron vallan alla täysipäiväisesti eläkään, siirtyy rautaesiripun takana kasvaneella äidillä mukana tarve kontrolloida myös aikuiseksi kasvaneen Annan elämää: “Hänen suhtautumisensa tiettyihin asioihin ei muuttunut. Hän vannotti yhä minua olemaan kertomatta kaikkea taustastani.” (SL 365) Vallankäyttö näkyy myös siinä, miten Anna kokee laihtumisensa vaikuttavan hänen mahdollisuuksiinsa hallita kaikkea: ”- - laihduuttuani vielä ylpeämpi, ihanasta ruumiistani, joka mielestäni kuuntelee käskyjäni hyvin ja saa kaiken ympärilläni tottelemaan minua.” (SL 50)

Äidin vaatiman hiljaisuuden kautta Anna omaksuu sen, että hänen täytyy piilottaa tietyt tunteensa ja tarpeensa – tässä tapauksessa sukujuurensa. Tämä on tyypillistä käytöstä syömishäiriöiselle ja ikävä kyllä nämä tarpeet eivät katoa piilottamalla, vaan ne pyrkivät esiin. (Buckroyd 1997, 71.) Syömishäiriön ja Neuvostoliiton yhteen kietoutuminen näkyy myös romaanin lopussa, kun Anna epätoivoissaan miettii, mihin asti hänen kehonsa enää jaksaa: ”Kuinka suurin voimin keskitysleirityttö käy vartijansa kimppuun, kuinka pitkälle kantaa siperialaisvangin tikkuinen jalka? Ei kai vain sinne, missä on ruokaa?” (SL 456)

Syömishäiriötä ja sen jatkumista myös ruokkii Annan äidin käytös, jossa ruoka toimii ikään kuin hoivana. Myös Annan äidin kokemukset Neuvosto-Viron ravitsemustilanteesta näkyvät, sillä ainakaan hänen tyttärensä ei jää ilman herkkuja:

Hän työnsi aina jälkiruoat ja suklaalevyt minulle, Suomessa siksi, että niitä oli sen verran vähän, Virossa samasta syystä, mutta siksinäkin että minun oli mässäyttävä varastoon sysisuomalaisista talvea varten. (SL 32–33)

Kontrolloivan äidin lisäksi Annan perheeseen kuuluu varsin välinpitämättömästi perheeseensä suhtautuva isä. Esimerkiksi silloin, kun jo aikuiseksi kasvaneen Annan vakava sairaus paljastuu hänen vanhemmilleen, tulee dialogista ilmi hänen isänsä varsin huoleton suhtautuminen: ”Annalla on vakava syömishäiriö, äiti sanoi isukille. Ihan hyvinvoivaltahan se näyttää. Ja syöhän se koko ajan, isukki vastasi.” (SL 364)

Annan merkittävä ihmissuhde, jolla on suuri vaikutus myös Annan syömishäiriöön, on ystävyys Irenen kanssa, jonka kanssa Anna aloittaa laihduttamisen, toimien ikään kuin Irenen oppaana: ”- - Anna opastaa Ireneä, koulun käytävillä, välitunneilla, puhelimesta, kaikkialla. Anna on ilahtunut. Irene tosiaan on sisko.” (SL 114) Tästä tulkitseen Annan myös hakevan laihduttamisen avulla yhteenkuuluvuuden tunnetta, jota hän ei vanhemmiltaan, etenkin isältään, juuri saa. Annan ja Irenen tiet kuitenkin eroavat elämänmuutosten myötä, joten Annalla ei ole enää syömishäiriönsä lisäksi mitään, mihin tarttua kiinni. Tämä johtaa suhteeseen Hukan kanssa:

Minun oli pakko löytää Hukka tasapainottamaan syömisiäni, jotta en ehtisi syödä itseäni ihan hukkaan siinä tilassa jossa heittelehdin ruoan kanssa miten sattui. Ennen mitaksi oli riittänyt, että olin meistä se pienempi. (SL 169)

Annan suhde syömishäiriöön ja omaan kehoonsa on vaihteleva, ja esimerkiksi alakouluajan ahdistus naiseudesta muuttuu pian jopa ylpeydeksi. Annan tavoitteena on ”oikeanlainen”, kulttuurisesti arvostettu naisruumis, sillä Anna ei koe, että häntä huomattaisiin Suomessa samalla tavalla kuin Virossa, jossa hänen länsimaalaisuutensa on oikea nähtävyys. Tavoite oikeanlaisesta naisruumiista toteutuu, ja Annan elämä alkaakin pyöriä hänen oman kehonsa ja sen palvomisen ympärillä:

Nyt Annan varteen istuu joka tapauksessa kaikki, mitä häntä vain huvittaa sovittaa. Anna on vapaa kaikista karsinoista! Annan voi määritellä vain Anna itse! Annasta se on kaikkein parasta ja tärkeintä laihtumisessa. Silloin voi miltei tuntea olevansa jumala! (SL 231)

Kahden kansallisuuden ja syömishäiriön suhde on paikoitellen erilainen ja tämä näkyy esimerkiksi vaatekauppojen ja sitä kautta yhteiskunnan luomissa odotuksissa sen suhteen, millainen naisen vartalon tulisi olla. Siinä missä suomalaisten vaatekaupan kaikki vaatteet sopivat Annalle, Neuvosto-Viron vaatekaupat ovat täysin erilaisia:

Tosin vaatekokoja Neukkulassa ei ollut saatavilla jokaiselle naiselle, mutta kokojen vähyys vain sai aikaan sen, ettei kukaan voinut kuvitella, että kaupasta löytyvien vaatteiden koot tai vaatteet ylipäänsä vastaisivat kenenkään vartaloa. Saati että niistä olisi voinut päätellä, minkälainen naisen vartalo keskimääräisesti oli tai tuli olla. (SL 384)

Syömishäiriö näyttäytyy Annalle myös voimana, keinona hallita ainakin omaa syömistään: ”Minun ei ole koskaan pakko syödä.” (SL 389) Anna myös kokee, että hänen vaihtoehtoinen laihdustustapansa, oksentaminen, on myös aina hänen päätettävissään ja hän vakuuttelee asiaa siten, ettei hänellä ole esimerkiksi koskaan ollut vatsatautia, vaan oksentaminen on aina ollut hänen oma päätöksensä. (SL 35)

Romaanin aikana Anna puhuu syömishäiriökäytöksestään erilaisena Neuvostoliiton allegoriana ja esimerkiksi Neuvosto-Viron tulli tulee Annan mieleen myös kaupan kassalla, kun Annalla ei olekaan varaa ostaa kaikkea himoitsemaansa ruokaa:

Livautan sinne vielä aurinkokuivattuja tomaatteja, tai oikeastaan purkki vaan kierii sinne itsestään. - - Vartija kuin vartija. Ja kassa on tulli. Paitsi että Valintatalon kassa hymyilee ja tervehtii neuvostoetiketin vastaisesti. (SL 28)

Näpistelyn aiheuttamaa tyytyväisyyttä ja riemua Anna kuvaa kiinnijäämisen kanssa kuurupiiloilevaksi hymyksi (SL 30). Näpistäminen on samankaltainen leikki Annalle kuin Neuvosto-Viron tulli, jossa pelissä oli Annan sanojen mukaan aina jonkun pää – tässä tapauksessa siis Annan tai Annan äidin pää. Vastaavanlaista tyytyväisyyttä Anna kertoo kokevansa silloin, kun hän livahtaa ihmisten ilmoilla oksentamaan: ”- se hymy tanssahtelee sisällä ja sanoo ähäkutti!” (SL 30) Lopulta Neuvosto-Viro -leikki muuttuu Annalle todeksi, kun hän alkaa hamstrata virolaisia ruokia niiden katoamisen pelossa: ”Niitä ruokia oli yritettävä varastoida vuosiksi eteenpäin, että saisin pitää sulaisen kodin tuoksun luonani mahdollisimman pitkään.” (SL 383) Tämä tuo esiin myös sen, kuinka Anna yhdistää ruoan, omien sanojensa mukaan ”niin turva- kuin vaaraosastolta”, kodin symboliksi.

Kodin lisäksi ruoka ja syömishäiriö näyttäytyvät Annalle eräänlaisena aseena, sillä oksentamalla hän voi ”- - kostaa sen kautta, mikä on hänelle kalleinta eli itseni kautta.” (SL 35) Ruoan merkitys aseena tulee esiin esimerkiksi siinä, kun Anna päättää oksentaa Hukalle leipomansa syntymäpäiväkakun:

Kun Hukka loukkaa minua, Hukka ei tarvitse minun kakkuani. Kun Hukka loukkaa minun kakkuani, hän ei tarvitse minua. Joko hän haluaa meidät kummatkin tai ei se kumpaakaan - - (SL 35)

Paikoitellen Annan suhtautuminen on ylimielistä niin hoitohenkilökuntaa kuin syömishäiriötäkin kohtaan: ”Tiesin myös kaiken mahdollisen syömishäiriöistä, olin lukenut kaiken, tutkinut kaiken, minä tiesin.” (SL 368) Ylimielisyys on ominaisuus, jonka Anna tiedostaa syömishäiriöisen käyttäytymismalliksi, mutta jonka olemassaolon hän kuitenkin kyseenalaistaa: ”Tietenkin teidän mielestänne tämä minun tietämiseni oli vain minunlaiselleni tyypillistä ylimielisyyttä.” (SL 368) Annan ylpeys liittyy myös hänen mielikuvaansa itsestään jonkinlaisena yli-ihmisenä, johon edes bulimia ei jätä jälkiään:

No, kertokaapa sitten, miksi minä näytän niin säteilevältä ja ruusuiselta? Miksi vatsani on litteä, eikä turvonnut, miksi se on hiljainen, eikä pidä kiusallista ja kovin noloa ääntä, sellaista, mistä varoittelet? Miksi minulla käy aina flaksi ravintoloissa, miksi rakastajani eivät malta pitää käsiään irti minusta - - Miksi minun siis pitäisi luopua ihanaisesta rakastajastani, Luojastani ja Herrastani? (SL 21)

Annan ylimielinen suhtautuminen näkyy myös siinä, kuinka hän vakuuttelee, etteivät nälänhädät tai pula-aika vaikuttaneet häneen omaantuntoonsa, kun hän oksentaa ruokaa. Ylpeys näkyy myös siinä, kuinka hän voi kiistää jotain, mikä voisi kuulua bulimia-diagnoosiin:

Neuvostoliiton epävakaata ruokataloutta en yhdistänyt syömisiini ennen kuin minulta kysyttiin, kuinka suurta syyllisyyttä oikein olin kokenut sen vuoksi. - - Minä en ollut syyllinen, eikä minusta tuntunut syylliseltä. Jälleen jotain, mikä ei sopinut diagnoosiin. (SL 370)

Aiemmin mainittu taakkasiirtymä pätee myös Annan kohdalla. Annan syömishäiriön taustalla voi nähdä myös hänen sukulaistensa menneisyyden Neuvostoliitossa, jossa sukulaiset kokevat nälkää ja puutetta. Anna syömishäiriökäyttäytyminen on ikään kuin vastaisku hänen sukulaistensa kokemuksiin, sillä Anna voi itse valita näännyttääkö hän itsensä nälkään vai ei.

Oksentamisen ja paastoamisen lisäksi Anna myös kuntoilee pakonomaisesti, mikä on tyypillistä syömishäiriöiselle. (Buckroyd 1997, 24.) Laihtumisen lisäksi Annaa motivoi liikkumaan hänen käsityksensä omasta jumaluudestaan ja siitä, että hän on erilainen kuin muut:

Kukaan ei koskaan tiennyt, että jumppaan joka päivä vähintään kaksi tuntia. En olisi ikinä myöntänyt. Se oli ihan sama kuin olisin myöntänyt olevani dieetillä. - - Minulla vain nyt sattui olemaan niin erinomainen luusto ja aineenvaihdunta ja kaikki mahdollinen, ettei minun ollut tarpeen huolehtia tuollaisista asioista. (SL 185)

Ylpeyden takana on kuitenkin pelko siitä, että Annalla ei ole mitään käsitystä siitä, mitä hän on ilman syömishäiriötään (SL 369). Anna myös kuvailee, ettei hän osaa iloita tai surra ilman ruokaa (SL 369), mikä kuuluu bulimian oirekuvaan: kun jokin asia herättää tunteita, joita bulimikko ei mielestään kykene käsittelemään, hän turvautuu ruokaan (Buckroyd 1997, 105.) Kuten pitkälle edenneen syömishäiriön kanssa yleensä käy, myös Annan elämä ja ajatukset alkavat kiertyä ainoastaan ruoan ja syömisen ympärillä aiheuttaen ristiriidan, jossa taistelevat hänen biologinen tarpeensa syödä ja toisaalta psyykkinen tarve olla syömättä. (Buckroyd 1997, 24.)

Anna yrittää paeta syömishäiriötään keksimällä sille vaihtoehtoista toimintaa, kuten irtosuhteet ja päihtet. Nälän tunteen hän hukuttaa esimerkiksi alkoholiin ja se tukee tutkimusta siitä, että alkoholismi ja syömishäiriöt kulkevat helposti käsikädessä. (Bulik . . . Kaye 2004, 1000–1006) Syömishäiriöiselle tällaiset vaihtoehtoiset keinot voivat syrjäyttää esimerkiksi ahmimisen tarpeen, mutta koska vaihtoehtoinen toiminta ei todennäköisesti auta asioiden ja tunteiden käsittelyssä, ne eivät vie eteenpäin. (Buckroyd 1996, 106) Annan kohdalla päihtet tarjoavat vaihtoehdon oksentamiselle ja pitäisivät hänet ja hänen sairautensa kunnossa:

Jotta ruumiini jaksaisi, välissä oli pidettävä päiviä ilman oksentelua, ja koska paastoaminen ei sujunut ilman apuvälineitä, välipäiviksi tarvittiin niitä apuvälineitä, pullo viiniä tai rommia - - (SL 347)

Alkoholi ei kuitenkaan ole Annalle niin tehokas apuväline ruoan ja nälän unohtamiseen kuin esimerkiksi huumausaineet, jotka romaanin aikana tulevat osaksi Annan elämää:

Käärisin vain setelin rullalle ja ottaisin sillä muutaman nokallisen - - päähäni mahtuisi muutakin kuin jääkaappi - - Ja olisin iloinen. Nauraisin ja

tanssisin, vaikka en olisi syönyt vuorokausiin, en edes ajatellut ruokaa. (SL 347–348)

Irtsuhteet tuovat Annalle turvallisen vallantunteen siitä, että ainakaan hän ei jää toiseksi. Toiseksi jäämisen pelko juontanee Annan vanhempien parisuhteeseen, jossa Annan isä käy vieraissa. Anna ei aio seurata äitinsä jalanjalkia, vaan aikoo omien sanojensa mukaan “olla ensimmäinen, jolla olisi toisia.” (SL 322) Toiseksi jäämisen pelko on myös yhteydessä Annan syömishäiriöön, sillä Annan mielessä toiseksi jääminen lisäisi “tyhjien öiden ja tyhjien vuoteiden täytteeksi syömistä”. (SL 322) Ihmeellisintä Annan mielestä on se, miten hänen äitinsä pystyi sen välttämään. Irtsuhteet ovat ikään kuin pakokeino Annan ahdistavasta tilanteesta parisuhteessa Hukan kanssa. Tämän toimintamallin myös Anna tunnistaa itsessään ja aiemmin mainittu ylimielinen suhtautuminen nostaa päätään, kun Anna pohtii toimiaan:

Sellaista lääkäriä ei olekaan, joka voisi väittää, etten olisi yrittänyt keksiä bulimoinnin tilalle sijaistoimintaa. Minähän olin jo kuin itsestään löytänyt useammankin helpon keinon. Valitettavasti ei vain ollut suotavaa, että olisin hankkinut joka päivälle uuden panon tai uuden humalan. (SL 323)

Romaanin aikana Anna joutuu pohtimaan syömishäiriötään myös taloudellisesta näkökulmasta, sillä esimerkiksi bulimia ja amfetamiini ovat liian kallis yhdistelmä. Opintotuella elävä Anna ratkaisee tilanteen keskeyttämällä opintonsa ja siirtymällä työttömyystukien varaan: ”Työttömyyspäiväraha oli suurempi kuin opintotuki ja sillä sai enemmän ruokaa ja viinaa, muutaman viivankin silloin tällöin.” (SL 357)

Mielenkiintoinen yksityiskohta Annan syömishäiriössä on hänen suhtautumisensa siihen. Yliopiston ruokalassa syöminen ja sen jälkeen oksentaminen aiheuttaa syvää häpeää, kiinnijäämisen häpeää, kun taas paikoitellen Anna kuvailee syömishäiriötään “vanhaksi rakastajaksi” ja “Herraksi”.

Bulimia sairautena aiheuttaa kokemuksen siitä, että ruumis ja minä irtaantuvat toisistaan, eikä ihminen itse kykene taistelemaan ruumiin halua vastaan. (Mikkola 2012, 101.) Annan voimattomuus sairauden edessä näkyy myös kerronnassa siten, että Anna on ikään kuin luopunut ruumiistaan “Herransa” vuoksi: “Minun ruumiissani asui joku muu, sen siivouksesta ja muodosta päätti Herrani, joka oli tehnyt siitä täydellisen näköisen.” (SL 316)

Oleellista on myös syömishäiriön personifikaatio: ”Herra” näyttäytyy tahdon omaavana hahmona, joka voi esimerkiksi päättää Annan ajatuksista (SL 193). Kaikesta huolimattaan Anna pelkää sairautensa menettämistä: ”Se oli liian hyvää. Se voisi tappaa Herrani.” (SL 298) Romaanin aikana syömishäiriöstä muodostuu Annan elämän keskipiste, ainoa jolla on merkitystä ja joka menee kaiken edelle. Jalkansa murtuessaakin Annan ensimmäinen ajatus liittyy siihen, miten hän voi jatkaa oksentamistaan: ”Ainoa, mikä minua huolestuttaa on se, miten saan näiden sauvojen ja kipsin kanssa hoidettua ruokaostokseni.” (SL 464) Myös ihmissuhteet jäävät taka-alalle, sillä onnellisuudessaakin on varjopuolensa, erityisesti syömishäiriökäytöstä kohtaan: ”Se oli jo liian hyvää. Se voisi tappaa Herrani.” (SL 298)

Romaanin aikana Anna vakuuttaa syömishäiriön olevan hänellä hallinnassa ja hän myös korostaa, ettei se suinkaan ole hänen elämänsä keskipiste: ”Miksi te kerrotte ja toistatte minulle sitä, että ruoka on kaikki? Kun sydämeni tietää, ettei niin ole.” (SL 370) Tämänkaltaisen vakuuttelu hyvinvoinnista ja elämän ihanuudesta on tyypillistä syömishäiriöiselle. (Buckroyd 1997, 33.)

Stalinin lehmien päähenkilöön liittyy oleellisesti myös aiemminkin mainittu Oksasen tietoinen valinta olla kertomatta Annan kumppaneiden sukupuolia. Oksasen mukaan esimerkiksi biseksuaalin tai lesbon syömishäiriö olisi tulkittu ongelmaksi hyväksyä seksuaalista suuntautumista, kun taas heteronaisen syömishäiriö olisi vahvistanut vallalla olevaa käsitystä siitä, että syömishäiriöt ovat heteronaisten sairaus. (Ropponen 2004, 40)

Feministisen kirjallisuudentutkimuksen viitekehyksessä syömishäiriön kutsuminen mieheksi on viittaus ikään kuin teoksen aikaisen yhteiskunnan valtarakenteisiin ja Annan omaan kokemukseen miehen ja naisen välisestä suhteesta. ”Herra” on kuin himokas rakastaja, joka houkuttelee Annan kanssaan seksuaaliseen kanssakäymiseen. (Mikkola 2012, 164.) Annan syömishäiriötä ja sen yhteyttä Annan seksuaalisuuteen tarkastellessa tulee nostaa esiin heti romaanin alussa kuvailtu ensimmäinen oksennuskerta, joka kerronnaltaan muistuttaa ensimmäistä seksikokemusta:

Minun ensimmäinen kertani oli erilainen. Olin luullut, että se olisi kamalaa, sotkuista, liikaista ja limaista. Olin luullut, että sisältäni tulisi verta ja vatsaani koskisi kahta kauheammin. Olin luullut, etten koskaan tulisi siihen, en pystyisi, en haluaisi, mutta kun korviini alkoivat sattua ritisevien vatsanpeitteiden äänet, ruumiini päätti puolestani. Ei ollut muuta vaihtoehtoa. Se oli jumalaista. (SL 7)

Syömishäiriön kutsuminen "Herraksi" viittaa myös Annan kokeman syömishäiriön ikään kuin uskonnon kaltaisena asiana, jossa tietyt säännöt ja normit määräävät Annan käyttäytymistä, ja ylin päätösvalta on jollain ylemmällä voimalla. Uskonnollisia elementtejä Annan syömishäiriökäytökseen tuovat myös tarkat ruokarutiinit, jotka ovat myös tyyppillisiä syömishäiriöiselle (Buckroyd 1997, 23.). Rutiininomaisuus tuo Annalle samankaltaista turvaa kuin vaikkapa rukoilu:

Aloin kantaa jatkuvasti lakupussia mukanani syömäkohtausten varalta. Aloittaisin lakuilla ja tietäisin palauttaessani ruokaa, milloin kaikki olisi tullut ylös ja pois minusta, sillä siitä olisi merkinä pilkkomusta raita, joka tyrskähtäisi viimeisenä ulos. Ruokajärjestyksissä piti olla tarkka. Piti muistaa värit, missä mennään. Ettei mennyt aivan hukkaan ja seonnut oksentamisjärjestyksessä. (SL 342)

Romaanin lopussa Anna tapaa reppureissulle lähtevän Vilenin, jota Anna aikoo jäädä odottamaan Suomeen matkan ajaksi. Vilenin kanssa Annalla olisi mahdollisuus saavuttaa konkreettisesti se etäisyys, jota Anna kertoo tarvitsevänsä ihmisiin (SL 456). Annan käsitys "Herransa" ja sitä kautta itsensä jumaluudesta tulee esiin, mutta silti taustalla näkyy Annan aseettomuus sairautensa edessä:

Minun viisikymmentäkiloinen ruumiini ei epäröi, se epäröijä on vain mieleni. Käsken ruumiini onnistua. Sen ei tarvitse nyt lähteä pakoon. Mutta sen pitää häivyttää niiden keskustelujen ikävä ja ikävä tunne siitä, että siinä taustalla oli jotain ikävää. Enkä minä osaa tehdä sitä millään muulla tavalla kuin laihduttamalla ja oksentamalla. (SL 456)

Seuraavassa alaluvussa siirryn käsittelemään Annan seksuaalisuutta, johon myös tämän luvun aiheena oleva syömishäiriö liittyy vahvasti. Annan syömiskäyttäytymisen kuvailussa on seksuaalisia konnotaatioita, kun hän kuvailee ruoanhimoaan "ruokalibidoksi". (SL 381) "Herran" seksuaalinen kuvailu liittyy myös Annan identiteettiin sekä hänen kokemukseensa omasta naiseudestaan ja haluttavuudestaan, sillä nämä molemmat ikään kuin rakentuvat "Herran" eli syömishäiriön varaan:

Niin mahtava on Herrani ja luojani, ja niin otollinen minä olen Herralleni, jonka vahvassa syleilyssä naisenlihani kukoistaa, jos vain tottelen ja kunnioitan Herraani hyvin. Silloin Herrani antaa minulle sen, mitä haluan, täydellisen naisenruumiin, täydellisen minulle, täydellisen Herralleni, täydellisen maailmalle. Ja täydellinen naisenruumis tekee minusta täydellisen naisen. (SL 8)

4.2 Annan seksuaalisuus

Syömishäiriötä tarkasteltuani on luontevaa siirtyä kohti Annan seksuaalisuuden analysointia. Annan seksuaalisuus ja syömishäiriö ovat ikään kuin kietoutuneet toisiinsa: Annan seksuaalisuutta leimaa samankaltainen kohtuuden puute kuin hänen syömistäänkin, ja Anna kokee itse, että syömisen mielivaltaisuus heijastuu myös hänen ihmissuhteisiinsa ja seksuaalisuuteensa: ”Miten siis olisin voinutkaan koskaan saavuttaa minkäänlaista kohtuutta missään ihmissuhteessa - - vuoteessa, yhtään missään.” (SL 34)

Annan syömishäiriön, ”Herran”, aikaisemmassa luvussa kuvailemani päätösvalta Annan elämässä näkyy myös Annan seksuaalisessa halukkuudessa, jota romaanissa käsitellään eniten Annan ja Hukan suhteessa. Annan ja Hukan seksielämän hiipumiseen voi osin etsiä syytä myös syömishäiriöstä, sillä monen syömishäiriöisen elämässä kaikki tarpeet ja halut, myös seksuaaliset on usein tukahdutettu. (Buckroyd 1997, 50.) Tämä yhdistettynä Hukan esittämiin kysymyksiin ja mielialalääkitykseen ajaa Annan ahdinkoon, sillä hänellä ei ole käsitystä siitä, mitä hän sängyssä haluaa:

Omista haluistani olin jo ennestään tiennyt olemattoman vähän ja lääkkeiden myötä ylipäänsä kaikki halut katosivat. Miten siinä sitten olisit oppinut niitä asioita, jotka Herrani oli peittänyt tai muuttanut muuksi? (SL 313)

Annan seksuaalisuudesta löytyy myös samanlaista vallan ja määräysvallan halua omasta itsestään kuin paikoitellen syömishäiriöstäkin. Seksuaalisuuteen liittyen on myös mielenkiintoista, kuinka Anna vetää selkeän rajan romanttisen rakkauden ja seksuaalisuuden väliin, ikään kuin nämä kaksi poissulkisivat toisensa:

Voin mennä sänkyyn rakastamatta ja rakastaa menemättä sänkyyn, mutta en rakastaa ja mennä sänkyyn. Ja välittääkin voin vain liikaa, eikä siinä ole mitään jännittävää tai romanttista, ja siksi kai olen valinnut sen, ettei mikään tunnu, että yksikään tunne ei riko pintaa, ja ennen kaikkea minä itse määrään--- (SL 34)

Tutkielmani kannalta merkittävä ilmiö, taakkasiirtymä, näkyy myös tässäkin: Annan äiti on kasvanut totalitaarisessa valtiossa, jossa opittu pelko ja jatkuva varpailaan olo siirtyy myös Annaan. Tämä näkyy myös siinä, että Annan äiti tekee selväksi tyttärelleen, ettei kehenkään voi luottaa: ”Kun ei ole tekemisissä kenenkään kanssa, ei ole pettureitakaan. Niille ei saa antaa mahdollisuutta.” (SL 111) Tämä heijastuu myös Annan ihmissuhteisiin. Esimerkiksi kun suhde Hukan kanssa alkaa ajautua liian vakaville vesille,

alkaa Anna jo kiinnijäämisen pelossa suunnitella pakoa: ”Jostain jäisin kiinni, se oli varmaa. Se täytyi estää. Oli keksittävä jotain. Taas. Jotain vai joku?” (SL 185) Annan yhden illan seikkailujen taustalla näkyy myös voimakas menettämisen pelko, jota Anna yrittää hallita:

Yhden illan ajoissa ei ollut mitään nöyryyttävää, koska ne eivät kyselleet minulta kysymyksiä, joihin en osannut vastata. Eikä niissä ollut mitään pelättävää, sillä niitä ei voinut menettää. Kuten Hukan. (SL 323)

Seksuaalisuuden ja rakkauden eriytymiseen Annan mielessä vaikuttaa myös hänen isänsä ja äitinsä suhde, sillä Anna katsoi koko lapsuutensa ja nuoruutensa isänsä syrjähyppyjä. Anna ehdottaa Hukalle myös muissa söngyissä vierailua, josta tulee ilmi hänen käsityksensä seksuaalisuudesta ja seksistä ja erityisesti romanttisista suhteista: ”-hän olisi saanut mennä ja panna miten halusi. - - Niinhän kaikissa suhteissa tehdään, ennemmin tai myöhemmin.” (SL 335)

Suhde Hukkaan vakavoituu, mutta sitä ajatellessaan Anna painottaa itseään muistamaan menneisyytensä: ”Jos epäroit, muista isukille öisin soittavat naiset. - - Muista se kaikki, mikä kertoo siitä, ettei kehenkään voi luottaa.” (SL 257) Annan halu pitää muut kaukana itsestään näkyy myös hänen seksuaalikäytöksessään: ”Makasin vain ihmisten kanssa, jotka eivät tulleet minua lähelle.” (SL 333)

Annan äidin vaikutus Annan seksuaalisuuteen on kiistaton, sillä hän yrittää kaikin tavoin estää tyttärensä leimautumista huoraksi etnisyytensä tai pukeutumisen takia. Tämä näkyy myös Annan lapsuudessa, jolloin hän saa äidiltään hieman kyseenalaista seksivalistusta: ”Äiti kertoo Annalle, että kohtusyöpä tulee todistetusti helpommin naisille, joilla on monia seksipartnereita. Mitä enemmän, sen varmempi syöpä.” (SL 230)

Seksuaalisuus ja Annan virolainen tausta kulkevat myös yhdessä. Anna osittain myös rakentaa seksuaalisuuttaan etnisestä taustastaan luomiensa ja toistamiensa mielikuvien avulla, mikä tarkoittaa sitä, että etnisyydessä on syy niin hänen haluttavuuteensa kuin siihen, ettei häntä haluta:

- - minua haluttaisiin vain siksi, että olen ryssähuora ja jos minua ei haluttaisi, minua ei haluttaisi siksi, että olen ryssähuora, ryssäinen pikku limapillu. (SL 65)

Näillä ajatuksilla Anna ikään kuin toistaa sitä seksuaalista ja sukupuolista hallintaa ja alistumista, mikä on osana perinteisestä itä ja länsi -asetelmaa. (Hall 1999, 114.)

4.3 Annan identiteetti

Annan identiteettiä pohtiessa kokoa aluksi aiempien alalukujen eli Annan syömishäiriön ja seksuaalisuuden keskeisimmän teeman: valta ja sen käyttö. Valtaan liittyvät keskeisimmät kysymykset liittyvät siihen, kuka päättää eniten Annaan liittyvistä asioista: Anna itse vai joku muu? Myös Annan suvun menneisyys on vahvasti hänen mukanaan teoksen ajan ja Anna kantaakin äitinsä taakkaa Neuvostoliiton ajoilta, ja tämä trauma näyttäytyy Annassa tarpeena päättää itse omista liikkeistään ja ennakoida kaikki:

Anna ei jää koskaan odottamaan, että jotain pahaa tapahtuisi. Anna toimii sitä ennen.

Ole valmis. Alati valmis. Anna on valmis. (SL 257)

Annan jatkuva ennakointi näkyy myös siinä, miten hän pakkaa mukaansa aina kaiken tarpeellisen: ”Ja koska koskaan ei voi olla varma siitä, että tuleeko takaisin sinne, mistä lähti, on parasta olla matkatavaroita kuin ei koskaan palaisi.” (SL 392) Neuvostoaikojen taakka näkyy syömishäiriön lisäksi myös tunteiden piilottelussa, jossa Anna kuitenkin epäonnistuu riidellessään Hukan kanssa viimeistä kertaa:

En seisonut itseni vieressä sanomassa, että Anna hyvä, ethän sinä toki voi lähteä ulos tuon näköisenä. Niin että kasvoilta näkyy se, mitä on tuntenut. Ei Anna tee sellaista koskaan. (SL 390)

Annan syömishäiriötä ja identiteettiä rakentavat tekijät ovat myös salaaminen ja hiljaisuus, jotka näkyvät niin Annan äidin yrityksessä peittää virolainen taustansa kuin Annan isän ostosreissut Suomessa. Isän motiivit yhteisille ostosreissuille on maksuvälineen hankkiminen työreissujen prostituoiduille, mutta Annalle ostosreissut ovat materiaalin juhlaa: ”Anna ei ole koskaan saanut niin kalliita ja hienoja vaatteita. Eikä niin paljon.” (SL 228) Anna tietää isänsä tarkoitusperät kaikkien vaatteiden ja meikkien ostamiselle kaksin verroin, ja Annan vallankäyttö, tai ainakin halu siihen, näkyy tässäkin: ”Se toinen nainen saa pärjätä ilman Lumenea. Sen on otettava ne meikit, joiden kohdalla Anna suvaitsee pysähtyä.” (SL 228)

Annan identiteettiin tiukasti liittyvä tunne on häpeä. Häpeä on koko romaanin läpi Annan eniten analysoima tunne. Häpeä, joka seuraa kaikkialle ja jota Anna ei loputtomasta yrittämisestä huolimatta pääse eroon: ”Pelkoa, josta tuli häpeää, kun kaikki minulle selvä

ja luonnollinen piti salata ymmärtämättä kunnolla miksi.” (SL 88) Annan tunteman häpeän ja sen synnyn voi johdattaa Annan äidiltään oppimaansa häpeään syntyperästään, joka myöhemmin siirtyi myös Annan kodiksi kutsumaansa maahan, Viroon: “Ja kun myöhemmin sekaverisyydestä tuli Suomessa jopa eksoottista, oli siitä rajan takana puolestaan tullut häpeää.” (SL 88) Anna on kasvanut niin voimakkaasti häpeään, ettei hän kuitenkaan itsekään tunnista tunnetta:

Se oli niin täydellisesti osa minua, että julistin joka paikassa etten ymmärtänyt mitä häpeä tarkoittaa, miltä se tuntuu, että minä! Minä en koskaan ikinä milloinkaan hävennyt yhtään mitään. (SL 87)

Annan äiti haluaa alusta asti pitää oman virolaisuutensa lisäksi myös tyttärensä taustan salassa. Tarkoituksena on estää ennakkoluulojen syntymistä, mutta Neuvostoliiton kasvattina Annan äiti myös tuntee valvovan isoveljen kaikkialla:

KGB ja Supo olivat kuitenkin kaikkialla. Kuka hyvänsä saattoi olla KGB:n värvääjä, kuka hyvänsä saattoi ehdottaa, että matkalaukussa voisi viedä jotain tai tänne. (SL 112)

Annan äiti myös haluaa avustaa neuvostomaahan jäänyttä äitiään, mikä herättää mielenkiintoa myös muissa ihmisissä: “Miten selittää siellä kenellekään, että me olimme tavallisia vähävaraisia ihmisiä, kun jokainen ulkomaalaisen sormi oli erikseen oma eldoradonsa.” (SL 103)

Annan häpeän taustalla on myös Annan äidin kokema häpeä virolaisuudestaan. Annan äidin häpeä tulee esiin romaanin takaumissa, jossa kerrotaan äidin suomen kielen opettelusta ja siitä, kuinka hän Suomessa ollessaan lopettaa viron kielen puhumisen, eikä puhu sitä edes tyttärelleen: ”- - vain vierasta kieltä, joka ei istu vielä suuhun ja tunteisiin ja on vieras ja outo ja niinpä puhe lapsellekin on vierasta ja outoa.” (SL 45) Annan äidin kielivalinnan taustalla on tarve katkaista siteet kotimaahan sekä ympäristöstä koettu paine siitä, että oma tausta pitää kieltää tai kätkeä. (Latomaa 2011, 55.) Valinnan taustalla on myös pelko stigmasta: ”Että hän ei merkkää lastaan ryssäksi, joka Suomessa on aina ryssä, vaikka joulukinkun kanssa paistaisi ja Turun sinapin kanssa tarjoaisi.” (SL 42) Kielivalinnallaan Annan äiti yrittää varmistaa sen, että hänen tyttärensä on täysin suomalainen – Oksasen mukaan *supisuomalainen*:

Piti puhua, kävellä kuin suomalainen, näyttää siltä kuin suomalainen, vaikka olin jatkuvasti poissa paikaltani, jotenkin poissa sijoiltaan, kuin

takissa, jonka hihat ovat eripituiset ja liian pienet minulle, kengissä, jotka hankasivat joka askeleella. (SL 45)

Annan äidin kohdalla sanoisin myös olevan kyse siirtymätaakasta, sillä hän pyrkii poliittiseen yhteenkuuluvuuteen Suomen ja suomalaisten kanssa – hyläten sen kielen ja valtion, jossa hänen oma sukunsa ja perheensä on kokenut vääryyttä poliittisen järjestelmän toimesta. Esimerkiksi suunnitellessaan muuttoa Suomeen suomalaisen miehensä luo Annan äiti joutuu myös pelkäämään isänsä turvallisuuden vuoksi:

Jos isä tuomittaisiin, Katariina ei saisi mennä naimisiin suomalaisensa kanssa, eikä lähteä pois. Jos isä tuomittaisiin, Katariina ei näkisi häntä enää koskaan. Jos isä tuomittaisiin, hänet tapettaisiin työllä, kylmällä, nälällä tai vain pieksellä, mikä olisi helpoin vaihtoehto. (SL 110)

Annan äidin kokemukset pelosta ja häpeästä ovat siis omiaan siirtymään myös hänen tyttärelleen Annalle, joka samalla tavalla pelkää romaanin aikana, että hänen äitinsä vangitaan tai viedään pois: ”Eihän äitiä nyt lähetetä pois? Saahan äiti jatkaa viisumiaan?” (SL 98) Pelko on osa Annan lapsuutta molemmissa maissa, sillä aiemmin mainitun maasta karkotuksen pelon lisäksi Anna kohtaa lapsuudessaan Virossa pelkoa siitä, että joku on kuullut suomalaisen Annan ja Annan äidin läsnäolosta:

Se oli oikeaa pelkoa, sanon sitä oikeaksi, koska nyt ja täällä Suomessa voi ajatella, että aina sentään on jotain tehtävissä, on kameroita puhelimia hälyttämiä katuvaloja - - mekin saatoimme olla täysin laittomasti koko talossa - - ja maa täynnä varkaita, joita kiinnostaisi pelkästään jo se, että paikalla olisi yksi kappale ulkomailla asuvan virolaisen äitejä. (SL 102–103)

Annan äidin lisäksi myös Annan isä edesauttaa tyttärensä häpeän kasvua sillä, ettei kehtaa kertoa tuttavilleen työttömästä virolaisesta vaimostaan. Anna reflektoi isänsä häpeää molempien kansallisuuksien puolelta: ”Kai vähemmästäkin häpeää maanmiesten puolesta. Ja kai siinä samalla sitten voi hävetä myös ‘sieltä’ tullutta.” (SL 99) Isän lisäksi myös hänen koko sukunsa aiheuttaa Annassa häpeää: ”Se mummo, joka on sukua, ei se osaa suhtautua ulkomaanelävistä siinneeseen, kuten ei kukaan muukaan sysisuomalaisesta suvusta.” (SL 23) Annan ja hänen isänsä etäiset välit näkyvät myös siinä, kun Hukka kysyy Annalta, miksei tämä puhu koskaan isästään: ”Koska isukki ei koskaan puhunut minulle. Eikä minusta.” (SL 283)

Häpeästä huolimatta Annan suhtautuminen virolaisuutensa on paikoitellen myös lempeä: ”Ja kuitenkin olin samalla niin ylpeä balttijuuristani. Hellällä ja lempeällä tavalla,

kirpeästi ja kipeästi kuin vammaisena syntyneestä lapsestani.” (SL 90) Romanin myötä ja Annan aikuistuesssa suhtautuminen Viroon muuttuu kaihoisaksi:

En minä ikävöinyt smetanaa siksi, että se olisi kapinaa länsimaita ja vanhempiani ja äidinkieltäni ja isänmaatani kohtaan. Siksi että siinä olisi jotain jännittävää ja eksoottista. Minä halusin vain mennä kotiin. Kotiinpaluu ei ole seikkailu. Se on sitä, että palaa kotiin. (SL 454)

Häpeä virolaisista juurista näkyy Annan lapsuudessa ja nuoruudessa myös koulumaailmassa, jossa äidinkielen esitelmää tehtäessä Anna luo itselleen uuden, suomalaisemman sukutaustan jonnekin päin Hämettä (SL 116.) Annan nuoruuden paras ystävä, Irene, ei omaa samankaltaista häpeää omasta virolaisuudestaan ja kertonkin yleästi asiasta koko luokalle. Irenen esitellessä itseään hän kertoo olevansa virolainen ja Anna kuvailee tätä hetkeä niin, että ikään kuin hänen sisällään olisi syntymäisillään aurinko. (SL 113) Anna pysyy pääasiassa hiljaa Viroon ja Neuvostoliittoon liittyvistä asioista, ja Irenen avulla hän saa pidettyä itsensä piilossa: “Silloin kun olin vähällä kiivastua liikaa, Irenen viileys sai minut takaisin aloilleni, tarvitsi vain tuntea hänen ruumiinsa samassa tilassa ja minä onnistuin olemaan hiljaa.” (SL 118)

Irene on merkittävä henkilö erityisesti Annan nuoruudessa ja siksi otankin hänet käsittelyyn myös Annan identiteettiä tutkiessani. Annan ja Irenen ystävyys ei saa siunausta Annan äidiltä, sillä hänen mielestään Irenen äiti on edelleen KGB:n leivissä: “Mistä sen tietää, mitä tietoa Irenekin hankkii, tahallaan tai tahattomasti? - - Typerys. Juuri tuollaista hyväuskoisuutta KGB tarvitsee.” (SL 129)

Kun Annan äiti haluaa viimeiseen asti piilotella hänen ja Annan taustaa, toimii Irenen äiti juuri päinvastaisella tavalla: hän kertoo taustastaan muille vanhemmille ja puhuu isoon ääneen murteellista suomea. (SL 131) Irenen taipumus tonkia tietoa esimerkiksi koulun kanslioista saa Annan hieman epäilemään, mutta hän silti seisoo Irenen puolella: “Anna ei kiellä, etteikö äiti voisi epäilyksineen olla oikeassa, mutta Irenestä hän ei silti päästä. Irene on Annan paras ystävä.” (SL 133)

Suomessa Anna joutuu äitinsä painostuksesta myös häivyttämään ulkonäöllisiä, virolaisuuteen liittyviä piirteitä itsestään. Pukeutuminen ei ole ainoastaan virolaisuuden peittelyä, vaan Virossa ollessaan Annan on käytettävä housuja, jotta erottuisi virolaisista ja olisi tarpeeksi *import*. (SL 37) Molemmissa maissa pukeutumisen kautta tapahtuvan kulttuurillisen häivyttämisen Anna kokee negatiivisena:

80-luvulla suomalaisnaiset eivät käytä hameita, eivätkä tytöt koulussa, ja sen vuoksi Annan on naamioiduttava Suomessakin suomalaiseksi pukeutumalla farkkuihin, sulaututtava, vaikka hän ei oikeasti haluaisi. (SL 37)

Annan äidin vaikutusvalta säilyy vahvana läpi romaanin ja äidin luomat odotukset ja tavoitteet varjostavat Annan elämää: ”Meidän Annaa ei valloita kukaan, meidän Anna valloittaa itse koko maailman.” (SL 362) Erityisesti Annan äiti painottaa tytärtään taustansa piilottamisen lisäksi kouluttautumaan ja esimerkiksi ”kodin leikkiminen” (SL 362) on aivan liian aikaista silloinkin, kun Anna on aikuinen nainen.

Annan virolaisuus säilyy häpeällisenä aina hänen aikuisikänsä saakka, ja onkin kiinnostavaa, miksi Anna päättää kertoa Hukalle syömishäiriöstään muttei virolaisuudestaan. Tulkintani mukaan taustalla piilee ajatus vastaavasta suhtautumisesta, minkä Anna saa isältään syömishäiriön paljastuessa: ”Ajatus, että Hukka tekisi sellaisen tempun ylpeydelle, jota koin kaikesta Annan maailmaan kuuluvasta, ja häpeälleni - se ajatus oli mahdoton kestää.” (SL 196) Lisäksi vaikenemiseen liittyy pelko siitä, että Hukka keksii Annalle lempinimiä liittyen Annan taustaan: ”Tai siksi, etten halunnut hänen alkavan kutsua minua kaikkien muiden lempinimien ohella virolaiseksi hutsukseen.” (SL 200) Anna kuitenkin tietää, ettei kyseessä olisi pahantahtoinen vaan lempeällä äänensävyllä sanottu, mutta pelko Hukan mahdollisesta rasisisesta nimityksestä saa hänet vaikenemaan. Merkittävää on myös se, että Anna pelkää, ettei virolaisuudesta tietäminen merkitsisi Hukalle mitään:

Kaikki, mikä minulle oli ihmeellistä, ei sille toiselle ollut mitään. En halunnut kokea samaa uudelleen Hukan kanssa, missään nimessä ei, juuri Hukan kanssa ei koskaan. (SL 201)

Annan suhde toiseen kotimaahansa, Viroon, on ristiriitainen, mutta ajan myötä Viroon ja virolaisuuteen kohdistuva häpeä siirtyy myös Annan tuntemuksiin Suomesta ja suomalaisista:

Se kaikki oli noloa. Se, miltä se näytti suomalaisista Tallinnan satamassa. Aivan kuin vuosia myöhemmin oli puolestaan noloa puhua suomea samassa paikassa. Kaikki suomalaiset olivat vodka- ja huoraturisteja. (SL 87)

Stalinin lehmät on Annan voimakasta itsereflektiota niin virolaisen taustansa kuin syömishäiriönsäkin kautta. Merkittävä huomio syömishäiriön ja identiteetin välisestä suhteesta on se, kuinka tiiviisti nämä kaksi ovat rakentuneet ikään kuin Annan

minuudeksi⁹: “En minä halunnut aikuisena naisena sanoa, että minulla ei ole mitään käsitystä siitä, kuka tai mitä olen ilman bulimareksiaani. Että minua ei ole ilman sitä.” (SL 367)

Annan identiteettiä rakentaa edellä mainittujen asioiden lisäksi myös jatkuva kaipuu kotiin. Kaipuuseen Anna saa helpotusta muuttaessaan Helsinkiin, jossa Kallion prostituoidut muistuttavat Annaa Neuvosto-Virosta: ”Olin matkalla kotiin. Tämä oli tuttua, tämän minä tiesin. En ollut enää vieraassa kaupungissa.” (SL 142) Kaipuu kotiin näkyy myös syömishäiriökäytöksessä sekä Annan alati tihentyvissä Tallinnan matkoissa, joilla hän yrittää saada edes palasen siitä, mitä Viro neuvostoaikoina oli. Annan syömishäiriön paljastuessa hänen äitinsä vie Annan Viron maaseudulle Annan tädin luo. Kotiinpaluu kuitenkin herättää Annassa epäilyksiä: ”Tännehan minä olen koko ajan pyrkinyt? Tässäkö se sitten on, se minne halusin laihduttaa?” (SL 426) Virossa kokemansa tulppaanikauppiaan huijauksen Anna kokee huijauksena koko Viron valtiolta: ”Minun maani petkuttaa minua, minun maani varastaa minulta, minun maani huijaa minua. Se tuntuu pahalta. Iljettävältä. Häpeälliseltä.” (SL 438)

Teoksen lopussa Anna ikään kuin saa ympyränsä suljettua. Tämä näkyy erityisesti siinä, miten hän kykenee yhdistämään aiemmin mainitsemani romanttisen rakkauden ja seksuaalisuuden, eikä niitä tarvitse enää erottaa toisistaan: ”Matka on tehty. Olen perillä. Olen kotona. Osaan rakastaa ja mennä sänkyyn saman ihmisen kanssa, jonka kanssa pystyn puhumaan.” (SL 478)

Annan identiteetin ja romaanin käännekohta on se, kun Anna paljastaa kaiken itsestään uudelle rakkaalleen Pikkupeikolle: ”Kerron kaiken kokonaan. Olen puoliksi virolainen ja syömishäiriöinen olen ollut miltei koko ikäni.” (SL 470) Pikkupeikko vastaa Annan pitkään monologimaiseen paljastukseen nimittämällä Annaa pelkuriksi, jolloin Annan syömishäiriötään ja omaa itseään kohtaan tuntema ylpeys nostaa jälleen päätään: ”Ei minunlaiseni entinen ihmelapsi epäonnistu koskaan.” (SL 476)

Syömishäiriö on oleellista nostaa puheeksi identiteettiä tarkastellessa, sillä romaanin läpi jatkunut taistelu Annan mielihaluja sekä fyysisiä ja henkisiä rajoja vastaan loppuu, tai

⁹ Minuus on jokaisen ihmisyksilön refleksiivinen tietoisuus identiteetistään rakentuneena samanlaisuuden ja erilaisuudenkäsitteiden kautta suhteessa toisiin ihmisiin. (Jenkins, Richard, 1996: Social Identity)

ainakin tasaantuu. Syömishäiriönsä kanssa Anna myös joutuu nöyrytymään esimerkiksi hoitohenkilökunnan suhteen:

Eivät taidakaan olla niin tumpeloita kuin luulin, tai kun yleensä terveydenhuollon ammattilaiset syömishäiriöiden suhteen ovat. Ehkä ymmärtävät sittenkin jotain. (SL 476)

Annan ja Hukan suhde vaikuttaa myös Annan tarpeeseen kontrolloida asioita, ja suhteen myötä Anna alkaa lipsua esimerkiksi lukuisista kauneusrutiineistaan. Antautumalla taistelussa selluliittia ja rumia kyynärpäitä vastaan Anna ajattelee menettävänsä kaiken haluttavuutensa: ”Ja silloin kun nainen antaa periksi luonnolle, hän on menettänyt pelin kokonaan” (SL 300) Annan ylpeys nousee esiin, koska hän syyttää kaikesta lipsumisestaan Hukkaa. Tämä johtaa kuitenkin pelkoon siitä, että Hukka on päässyt liian lähelle ja uhkaa myös Annan tärkeintä asiaa, Herraa: ”Hukka voisi viedä minulta Herrani kokonaan ja nitistää luottamukseni Herrani kaunistavaan voimaan.” (SL 300) Tämä tukee jälleen ajatusta siitä, että Annan identiteetti rakentuu vahvasti hänen syömishäiriönsä ympärille.

Romaanin lopussa Annan pakomatka loppuu, niin metaforallisesti kuin konkreettisesti: ”Minä en juokse enää. En karkuun, enkä muutenkaan.” (SL 477) Vuosien syömishäiriö vaatii veronsa, sillä Annan molemmat jalat ovat murtuneet. Tämän tapaturman Anna laittaa ylpeästi ”menestyksekkään uran” piikkiin. Ylpeys näkyy myös siinä, miten Anna kertoo lääkärin pitävän häntä biologisena ihmeenä. (SL 478)

Vaikka Anna luopuu elämänmittaisesta häpeästään, säilyy pelko edelleen vahvasti osana hänen identiteettiään. Annaan juurtuneen pelon voi nähdä olevan seurausta hänelle siirretyistä traumaista, ja Oksanen itsekin toteaa, että totalitaarista valtiota hallitaan pelolla. (Siltala, 2017, 111.) Pelon poistamiseksi Annalla on vain yksi väline: ”Minä en osaa tehdä pelolle mitään muuta kuin yrittää oksentaa sen pois. Mutta se ei lähde.” (SL 475) Näin ollen Anna ei sairaudestaan pääse irti, mutta mitä ilmeisimmin hän oppii sen kanssa elämään: ”Ja tämä on parasta, mihin pystyn, puhdas bulimareksia ilman vaihtelevia kausia.” (SL 478) Annan identiteettiä tarkastellessa on mainittavaa, että hänen kohdallaan elämän tarkoituksena ja identiteetin tärkeimpänä kategoriana hänelle itselleen voi pitää syömishäiriötä:

Hauraan pitsiset luuni lepäävät mustien lakanoiden välissä, jotta ne jaksaisivat laihduttaa jälleen seuraavan päivän. On oltava, sopeuduttava ja selvittävä. 50 kiloa on selviytymistä. (SL 478)

Romaanin aikana Anna yrittää muistuttaa äitiään siitä, että kylmä sota on jo ohi. Tämä liittyy myös Annan identiteettiin, sillä hän luopuu jatkuvasta kaipuusta takaisin toiseen kotimaahansa, Viroon. Luopumisen taustalla on se, että Anna kokee, ettei mitään kaivattavaa enää ole: ”Annan maailmaa ei enää ole. Jäätelöä ei enää tarjota samanlaisesta metallimaljasta joka paikassa, eikä muovi tuoksu pahalle.” (SL 423) Ennen asian myöntämistä anna puhuttelee äitiään, ikään kuin saadakseen äidin hyväksynnän sille, ettei enää halua takaisin:

Äiti, anna olla jo. Et sinä halua enää mennä takaisin. - - Äiti kulta, äitiseni, et sinä koskaan muuta takaisin. Et sinä edes halua lähteä Suomesta. Sinun kansasi on jo syönyt sinut, eikä sinulla enää ole mitään, miksi palata.

Äiti kulta, äitiseni, minä en enää pelkää. Enkä halua takaisin. (SL 460)

5 PÄÄHENKILÖIDEN JA TEOSTEN EROAVAISUUDET SEKÄ RISTEYSKOHDAT

Tässä luvussa tarkoitukseni on avata ja esitellä Sonja O:ta ja Annaa erottavia sekä yhdistäviä kategorioita. Tässä vaiheessa tutkielmaani erityisesti intersektionaalisuus on tärkeä työvälaineeni, sillä vaikka Sonja O ja Anna ovat monilta osin samankaltaisia, on heillä myös paljon eroavaisuuksia ja esimerkiksi heidän kaksi kansallisuuttaan ei määritä heitä kokonaan, vaikka se moniin asioihin heijastuukin. Intersektionaalisuuden avulla nostan eroavaisuuksien lisäksi esiin sananmukaisesti risteyskohdat, joissa Sonja O ja Anna kohtaavat.

Teosten ajallinen konteksti on näiden teosten, kuten kaiken muunkin kirjallisuuden kannalta kaikki kaikessa: Mikään teos ei synny ajallisessa tyhjiössä, vaan tulkintaa tehdessä on otettava huomioon niin julkaisemis- kuin tapahtuma-ajankohdatkin. Esittelen alaluvussa tarkemmin niin teosten kirjoittamis- kuin tapahtumisajankohtienkin eroavaisuuksia ja yhteneväisyyksiä.

Ajallisen kontekstin antaessa pohjan analyysiosiolle on luontevaa siirtyä kohti rodullistamista sekä ryssävihaa. Esittelen ensin rodullistamisen, sillä sen tuntemalla lukijan on helpompi lähestyä ilmiötä nimeltä ryssäviha. Rodullistamisen yhteydessä esittelen myös termin toiseuttaminen.

Viimeisessä alaluvussa käsitelen teoksissa näkyvää sukupuolittamista. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta oleellisinta on tietysti päähenkilöiden sukupuoli – nainen. Sukupuolisuuteen liittyviä asioita olen käsitellyt aiemmissa luvuissa erityisesti Sonja O:n kohdalla, mutta nyt tarkoitukseni on eritellä eroavaisuudet ja yhteneväisyydet sukupuolittamiseen liittyen Sonja O:n ja Annan välillä. Erityisesti eroavaisuuksia teosten analysointiin tarjoaa sukupuolittamisen tarkastelu, jonka selittämisen avuksi otan jälleen ajallisen kontekstin.

5.1 Teosten ajallinen konteksti

Sekä *Sonja O kävi täällä* että *Stalinin lehmät* ovat vahvasti ajallisen kontekstin kautta tarkasteltavissa olevia romaaneja. Molempia yhdistää ajoittuminen neuvosto aikaan, mikä näkyy esimerkiksi Sonja O:n taistolaisuudessa ja Annan lapsuuden Neuvosto-Virossa. Oleellista on kuitenkin se, että Sonja O:n ja Annan aikuisuus ajoittaa historiallisesti hyvin erilaiseen aikaan: Sonja O:n aikana Neuvostoliitto on yhä olemassa, mutta Annan

aikuisuudessa rautaesirippu on kaatunut. Ajallinen konteksti on myös keskeisin analyysiväline teosten suhteen, sillä kyseessä on kaksi erilaisen ajan luomusta. 1980-lukua ja 2000-lukua vertailtaessa on otettava huomioon myös se, että uudemman ajan teosta kirjoittaessa ja julkaistaessa Neuvostoliittoa ei ole enää ollut yli vuosikymmeneen.

Teosten ajallinen konteksti on myös suorassa yhteydessä päähenkilöiden kokemaan ryssittelyyn, sillä päähenkilöiden aikana maailmankartassa oli Neuvostoliitto, mikä vaikutti myös suomalaisten näkemykseen esimerkiksi virolaisten etnisyydestä: ”Venäläisiähän virolaiset suomalaisille olivat. Pitkään.” (SL 43)

Intersektionaalisesti tutkittaessa ajallisen kontekstin kautta pohdin myös päähenkilöiden sosioekonomista taustaa. Sonja O on köyhän työläisperheen tytär, joka ei 70-luvun Suomessa ole todennäköisintä yliopisto-opiskelijamateriaalia, ihan vain taustansa takia. Luokkaerot ja taustan vaikutus ihmisen tulevaisuuteen näkyy siinä, kun Sonja O kertoo koulukavereistaan:

Joskus yritin selittää sinulle miltä tuntui kun suurin osa penska-aikojen kavereistani ja kansakoulun luokkatovereistani dilppaili Kurvin kulmilla huoraamassa tai pummaamassa rahaa yhteen snaguun tai kierteli Suomen vankiloissa kroonista rundia. (SOKT 70)

Luokkaerot näkyvät myös Sonja O:n perhe-elämässä, erityisesti Sonja O:n akateemisten opintojen ja hänen vanhempiansa duunaritaustan välisessä kuilussa. Tämä kuilu johtaa jopa perheväkivaltaan Sonja O:n isän hermostuessa tyttärensä kielenkäyttöön: ”Minä erehdyin töksäyttämään fajjalle jonkun lauseen jossa oli sellainen sivistyssana jota fajja ei heti kelannut ja minä erehdyin nauramaan sille. (SOKT 129)”

Vaikka luokkaerot ovat olleet vahvasti läsnä, ovat Sonja O:n akateemiset opinnot osuneet aikaan, jolloin hänen työläistaustansa on jopa ihailtavaa. Näin Sonja O löytää taistolaisuuden, joka omalta osin mahdollistaa hänen sosioekonomisen statuksensa nousun, josta käytän tässä yhteydessä Koskelan (2016) käyttämää termiä luokkaretki. Termiä käytettiin erityisesti 1970-luvun Suomessa kuvaamaan työläislähtöisiä yliopisto-opiskelijoita, jotka kouluttautumisen avulla ikään kuin nousevat sosioekonomisessa luokka-asteikossa vanhempiansa yläpuolelle. Taistolaisuuden ja työläisyyden ihannoinnissa on huomattavaa se, että ihailijoita löytyi myös luokka-asteikon toisesta päästä:

Monet toverit leikkivät köyhempää ja kurjempaa kuin ovatkaan ja ottavat opintolainaa kulissiksi vaikeivat sitä tarvitsisikaan kun vanhemmat kuitenkin nurkumatta makselevat niiden elämisen ja asumisen ja sillointällöisen bailailunkin ja toivovat tietysti rahatukko ojentuvassa kourassaan että taistolaishurma jo hellittäisi sieltä yliopistolta - -. (SOKT 133)

Mielenkiintoinen yksityiskohta Sonja O:n kokemaan luokkaerotteluun on se, kuinka hänet, duunariperheen tytär, potkittiin ulos opiskelijajärjestöistä seuransa vuoksi: ”- - minut oli nähty useammin kuin kerran jossain joraamassa revarikundien ja jopa demarikundien ja vielä hirvittävämpää: kokkarikundien kanssa.” (SOKT 135)

Annan elämässä sosioekonominen tausta on myös vahvasti läsnä, erityisesti siinä, kun hänen diplomi-insinööri -äitinsä joutuu Suomeen muutettuaan jäämään vain työttömäksi kotirouvaksi. Annan äiti haluaa tyttärestään akateemisen, mikä onkin tyypillistä akateemisissa perheissä, joissa erityisesti äidin koulutustaso korreloi vahvasti lapsen koulutustasoa. (Koskela, 2016, 119.) Suomen valtion edessä Annan äidin akateemisuutta ei tunnusteta, joten Annan äiti kohdistaa paineita Annan koulutukseen:

Äiti tosin oli aina halunnut minulle sellaisen kunnan ammatin, jonka saa käymällä koulunsa loppuun, minkä tahansa koulun, kunhan se ei ole elämän tai kadun koulu. Akateemisuus on tietenkin ensisijalla. (SL 357)

Jos Sonja O:n kohdalla voi puhua luokkanoususta, on Annan kohdalla enemmän kyse jonkinlaisesta luokkalaskusta, koska opiskelu joutuu väistymään Annan raivatessa tilaa tärkeämmälle asialle eli syömishäiriölle:

Uskoin itsekin akateemisuuden mahtiin, kunnes joudun luopumaan siitä, koska en osannut edes niitä kaikkein yksinkertaisimpia tekoja, asioita, joihin ihmiset tutustuvat ja oppivat imeväisinä. (SL 358)

Sonja O:n ja Annan eroavaisuuksia ja risteymiä sosioekonomisuuden periytymisen kannalta tarkastellessa on mielenkiintoista, kuinka he molemmat rikkovat yhteiskunnan odotukset ja tilastot¹⁰ – tekemällä täysin odotuksenvastaiset ja kuitenkin täysin erilaiset valinnat. Sonja O taustastaan huolimatta jatkaa yliopisto-opintojaan, kun taas Annan akateemiset lähtökohdat eivät tee hänestä korkeakoulutettua.

¹⁰ Mikäli jommallakummalla vanhemmalla on korkeakoulututkinto, todennäköisesti lapsikin koulutautuu korkealle. (Nevala & Rinne, 2012, 330.)

5.2 Rodullistaminen ja toiseuttaminen

Rodullistamisella tarkoitan tässä yhteydessä ilmiötä, jossa erilaisia etnisiä ryhmiä yhdistetään esimerkiksi sellaisiin kulttuurillisiin tai sosiaalisiin käytänteisiin, joista ryhmä ei itseään tunnista. Robert Milesin (1994) mukaan rodullistamisessa on kyse prosesseista, joissa todellisille tai oletetuille biologisille ominaisuuksille annetaan arvottavia merkityksiä, joiden avulla rakennetaan myös sosiaalisia suhteita ja yhteiskunnallisia valta-asetelmiä. Rodullistaminen on siis yksi rasismien tuottama kategoria, mikä vaikuttaa siihen miten arvotamme ihmisiä. (Rastas 2005, 86–87.) Rodullistamista voidaan kutsua tietoiseksi tai tiedostamattomaksi ”rotuun perustuvaksi profiloinniksi”. (Brubaker 2013, 122.)

Tulkintani mukaan Sonja O:n isä on taustaltaan karjalainen, ja tämä tausta näyttäytyy suomalaiselle hieman erilaisena ”toisena” verrattuna etnisesti täysin erilaisempaan ryhmään. Sakari Topeliuksen *Maamme* -kirjan (1875) mukaan karjalaiset ovat yksi suomalaisten ryhmä, joka kuitenkin on suomalaista lapsekkaampi ja herkkäuskoisempi, joten he tarvitsevat tiukkaa ohjausta ollakseen kunnan suomalaisia. (Sarhimaa 2017, 51–52.) Tämä näkyy myös esimerkiksi Lääninhallituksen siviiliväestön evakuoitokäskystä joka loppuu lauseeseen: ”Rauhallisuus on suomalainen hyve ja sinä olet suomalainen.” Karjalaisuuden ”toiseutta” kuvaa myös se, kuinka suomalaiset ovat ikään kuin omineet karjalaisuuden itselleen kansanrunouden muodossa: Esimerkiksi *Kalevala* perustuu karjalaiseen kansanrunouteen, mutta maailmanlaajuisesti teos tunnetaan nimenomaan suomalaisena kansanrunoutena ja Suomen kansalliseepoksena. (Sarhimaa 2017, 54.)

Romaanin alussa Anna korostaa suomalaisten ja virolaisten ulkoisia eroavaisuuksia, kun Annan äiti on pukeutunut maaseudulle sopivaan virolaisnaisen asuun, joka hämää isoäidin luo yrittäviä maantierosvoja:

Yksikään kuorma-auton lavalla olleista suleista ei ikinä olisi voinut kuvitella, että tuo huutava ja räyhäävä kolhoosimuija oli Suomenrouva vierailulla. - - Olisi kai ollut aivan odotettavaa, että äidin jalat olisivat lenkkarilehtikullan verhoamat ja hiki Fii-deodorantin Pikkumustalla maustettu ambrosiaa. (SL 107)

Lainauksessa Anna kertoo, kuinka virolaisten silmin suomalainen näyttäytyy menestyvänä ja tietynlaisesti pukeutuneena, kuten esimerkiksi lenkkaritossuihin, jotka olivatkin Neuvostoliitossa varsinainen statussymboli. Annan äidin pukeutuminen

kuitenkin tekee hänestä ”kolhoosimuijan” eikä totuus ”Suomenrouvasta” paljastu. Näin rodullistamisessa on myös naista ja naiseutta määritteleviä elementtejä, mikä näkyy erityisesti Annan sanavalinnoissa ”muija” ja ”rouva”. Anna nimittää myös itseään suomalaisuuteen liittyviin rodullistaviin nimityksiin: ”Suomen neito oli niin hieno, ettei äiti antanut hänen syödä leivänkuortakaan - -” (SL 410)

Stalinin lehmien aikana myös Annan äiti siirtää rodullistavia ennakko-odotuksia tyttärelleen. Esimerkiksi Annan syömishäiriön paljastuttua hänen äitinsä tulee Annan asuntoon siivoamaan tyttärensä epäsovivaa elämää: ”Äiti luuli, että miehet elättivät minua ja minä syötin ja nain miehiä. Olihan se meillä geeneissä. Äiti uskoi sen.” (SL 363) Annan äiti myös toistaa rodullistavia ennakko-odotuksia siitä, miten prostituoitu, tässä tapauksessa siis virolainen huora, pukeutuu: ”Minun vaatteeni olivat huoran vaatteita. Säädyttömiä. Syntisiä. Liian paljon punaista.” (SL 363) Seksuaalinen rodullistaminen näkyy myös *Sonja O kävi täällä* -teoksessa, erityisesti silloin kuin Sonja O:n kumppanit ikään kuin seksualisoivat Sonja O:n taustaa: ”Sussa on slaavilaista volyyymia.” (SOKT 210)

Ainoastaan itärajan takaiset kansallisuudet eivät romaaneissa kohtaa rodullistamista, vaan samankaltaista stereotypisointia saa osakseen myös suomalaisuus. *Stalinin lehmien* Annan käsitys suomalaisuudesta on ristiriitainen, ja sitä värittää omalta osin niin rajojen avaamisen jälkeinen suomalaisten harjoittama kaljaturismi kuin hänen isänsä käytös Virossa: ”- - isukki ei vaivaudu yöllä herätessään menemään vessaan, vaan kusee olohuoneen nurkkaan kuin koira.” (SL 292) Anna on myös ironisesti varma siitä, että heidän outo suomalaisuutensa paistaa Virossa läpi: ”- - kyllähän sen pitäisi näkyä silmistä, että heitä on syötetty banaaneilla ja aidolla kahvilla, eikä millään korvikkeella.” (SL 107) *Stalinin lehmien* loppupuolella ennakkoluulot suomalaisia kohtaan näkyvät myös siinä, miten suomalaisia edelleenkin itsenäisen Viron aikana pidetään varakkaina jopa valtion virkamiesten suunnalta: ”Ja kyllähän teillä suomalaisilla on autoja.” (SL 437)

Annan käsitys suomalaisen ja virolaisen tasa-arvoisuudesta rikkoutuu hänen vanhempiansa suhteesta sekä esimerkiksi silloin, kun hän ystävänsä Irenen isä tuo Suomeen kolmannen virolaisen vaimonsa. Irenen isän arvostus vaimoaan kohtaan näkyy siinä, ettei hän vaivaudu edes ostamaan vaimolleen omia vaatteita: ”- - 21-vuotiaan, joka käytti naimisiin mentyä Irenen isän vanhoja verryttelypukuja ihan kiltisti, kun ei muita vaatteita isän mielestä tarvinnut.” (SL 66)

Rodullistamisen yhteydessä nostan esille myös toisen, esimerkiksi poikkeavaan etnisyyteen liittyvän termin, toiseuttamisen. Toiseuttamalla tuodaan esille kahden eri asian välisiä eroavaisuuksia, mutta oleellista on nimenomaan se, millaisia eroavaisuuksia etsitään: tutun ja vieraan väliset eroavaisuudet eivät määrity neutraalisti. (Löytty 2005, 162) Tämä näkyy esimerkiksi Annan kokemuksissa vanhempiensa suhteessa: ”Isukki ei halunnut tietää. Koska siellä ei ollut mitään kiinnostavaa. Mikään äidin taustassa ei ollut kiinnostavaa.” (SL 283–284)

Annan vanhempien suhteen roolit korostuvat myös perheen kielipolitiikassa. Annan isä käyttää viroa fraasitasolla vain silloin, kun haluaa ärsyttää Annan äitiä: ”Välillä isukki huuteli virokielisiä sanoja, vaikka ei mitään muuta koko päivänä olisi sanonutkaan ja kuulin sen alakerrasta yläkertaan.” (SL 89) Eestin käyttö lähinnä ärsyttämisen- ja kiusaamiskontekstissa tuo ilmi Annan isän suhtautumisen hänen vaimonsa ja sitä kautta myös tyttärensä etniseen taustaan. Edellä olevaa lainausta tarkastellessa on oleellista ottaa intersektionaalisuus apuvälineeksi, sillä Annan vanhempien suhteessa ei ole kyse ainoastaan naisen ja miehen asemista ja rooleista, vaan mukana on myös etniseen taustaan liittyvät valta-asetelmat.

Annalla on myös omat rodullistavat ajatuksensa liittyen suomalaisiin, sillä hän olettaa jokaisen suomalaisen väheksyvän tai arvostelevan hänen taustaansa tai kotimaataan. Aikuisena Anna pelkääkin kertoa toisesta kotimaastaan mahdollisten ennakkoluulojen vuoksi:

Mutta valotauluja ei Annan maailmassa ollut. Ja Hukan mielestä se olisi köyhää, vaikka minusta se oli kaunista ja teki kaupungista sellaisen kaupungin, jollaista ei Lännessä ole ollut mahdollista nähdä enää aikoihin. (SL 201–202)

Samankaltainen tilanne on myös Sonja O:lla, kun hän haluaisi kertoa tarinansa Reijo Seilorille: ”Halusin kuiskata sen korvaan, tunnustaa sille kuin suurena salaisuutena että oikeastaan olinkin tulipää kasakantyttö - -” (SOKT 87) Toisin kuin Annan tapauksessa, Sonja O:n kohdalla ennako-odotukset liittyvät ennen kaikkea sukupuoleen, mutta oleellista tässäkin lainauksessa on se, että kyseessä on nimenomaan suomalainen mies.

Annan elämää ajallista kontekstia tarkastellessa on kuitenkin oleellista huomata, ettei jokainen virolainen häpeä taustaansa. *Stalinin lehmissä* Annan ystävä Irene on avoin taustastaan, eikä pane pahakseen, että koko koulu jäsentää hänen virolaisuutensa

venäläiseksi: “Irene ei koskaan näytä piittaavan tai häiriintyvän, vaikka koko koulu tuntee hänet ryssänä.” (SL 131)

Sonja O:n ja Annan tarkastelu rodullistamisen ja toiseuden kautta vie ikään kohti seuraava lukua, ryssävihaa. Mielenkiintoinen yksityiskohta kun on se, että kaikesta ryssittelystä huolimatta kumpikaan teosten päähenkilöistä ei ole taustaltaan venäläinen. Huomioitavaa on myös molempien vaihteleva venäjän kielen taito, mikä Annalla koostuu lähinnä fraaseista, mutta mikä on siirtynyt Sonja O:lle hänen isänsä käyttämästä kielestä.¹¹

5.3 Ryssäviha ja ryssittely

Tässä kappaleessa esittelen ryssävihanakin tunnetun russofobian, joka on molempien tutkittavien teosten läpi luettavissa oleva ilmiö. Ryssävihaan liittyen esittelen myös teoksissa esiintyvän nimittelyn, ryssittelyn. Suomalaisen ryssävihan voidaan katsoa saaneen alkunsa isovihan aikaan. (Vihavainen 2003, 201–202.) Ryssävihalle, kuten muillekin kansojen välisille suhteille on tyypillistä se, että määrittävät valtion suhteiden perusteella: esimerkiksi Venäjän ja Neuvostoliiton uhka valtiona on siirtynyt myös yksilötason venäläisvihaan. (Vihavainen 2003, 297–299.)

Russofobia on terminä mielenkiintoinen, sillä venäläisestä diskurssissa se sisältää aina ansaitsemattoman ja irrationaalisiin ennakkoluuloihin ja vihaan kohdistuva asenteen. Tämä ajatus näkyi myös esimerkiksi Kylmän sodan aikana, jolloin idän ja lännen vastakkainasettelu oli erityisen voimakas. (Vihavainen 2003, 300–301.) Suomalaisen ryssävihan tärkeimpiä syntytekijöitä ovat aiemmin mainitun miehityshistorian lisäksi myös korkea kulttuurinen rajalinja, joka on samankaltainen myös Puolan ja Venäjän välillä. Suomalaista ryssävihaa kuitenkin voidaan pitää ikään kuin omana oppijärjestelmänä, johon jokainen suomalainen ainakin ennen tapasi kasvaa. (Vihavainen 2003, 306.)

Myös Suomen sisällissodan tapahtumat vuonna 1918 nähtiin hyvin pitkään ryssien aiheuttamina, jonka takia sodan tapahtumat nähtiin oikeutettuina. (Vihavainen 2003, 207–) Venäläisten, ryssien, arvonmaailma nähtiin paheellisena ja riettaana, ja tämä käsitys ulottui suomalaisilla aina 1930-luvulle saakka. (Vihavainen 2003, 223.) Ryssävihan yksi

¹¹ Toinen maailmansota vakiinnutti karjalan kielen niin suomalaisessa kuin venäläisessäkin yhteiskunnassa taka-alalle. (Sarhimaa 2017, 109.)

monista syistä on suomalaisten, kuten monen muunkin kansan, kokema kansanmurha¹², minkä Neuvostoliitto toteutti 1930-luvulla kansan puhdistuksen nimissä. (Vihavainen 2003, 228.) Teosten ryssävihalle ja nimittelylle, jota kutsun tässä tutkielmassa ryssittelyksi, olennaista on nimenomaan päähenkilöiden naissukupuoli, sillä esimerkiksi neuvostotaustaisten naisten oletetaan olevan prostituoituja: ”Kaikkia virolaisia kutsuttiin ryssiksi ja sitten jo kohta ymmärrettiin, että jokainen paitsi venäläinen niin myös virolainen nainen on huora.” (SL 65)

Teosten molemmat päähenkilöt kokevat nimittelyä etnisen taustansa vuoksi, mutta Sonja O paikoitellen jopa leikittelee ironisesti nimittämällä itseään ”Viidennen linjan pikkuryssäksi”. (SOKT 20) *Stalinin lehmien* Anna kohtaa myös etniseen taustaansa liittyvää sukupuolitettua nimittelyä, ja erityisesti huora-sana saa osakseen pohdintaa:

Rajan takana kysymys oli ammatista muiden joukossa, mutta Suomen puolella huoruus oli jokin abstraktimpi asia, jotain mihin ei kuulunut suuria tahoja, jotain mikä ei ollut työtä, vaan persoonan tai luonteen ominaisuus naisessa. (SL 68)

Huomioitavaa on myös eroavaisuudet Sonja O:n ja Annan itsensä ryssäksi kutumisessa, jota nimitän tästä eteenpäin itseryssittelyksi. Siinä missä Sonja O:n itseryssittely näyttäytyy leikkimielisenä ja rallattelevana, on Annan itseryssittely geenien tasolla tapahtuvaa pohdintaa: ”Tai ehkä visvaaminenkin johtuu geeneistä.” (SL 49) Sonja O:lle ryssä hellittelysanana näkyy itsensä kuvailun lisäksi myös esimerkiksi siinä, miten hän kuvailee muistikirjaansa: ”Rakas ryssänhaju.” (SOKT 119) Sonja O:n hellä suhtautuminen ”ryssäyteensä” näkyy myös hänen suhteessaan venäjän kieleen, joka nousee esille hänen rakastellessaan Siskon kanssa: ”- - ja minä tunsin äkkiä halua puhua hänelle hellästi pehmoisesti venäjää.” (SOKT 62)

Venäjä ja venäläiset näyttävät Annan äidille negatiivisessa valossa, ja hän myös romaanin aikana toistaa rodullistavia stereotyyppioita liittyen venäläisiin. Annan äiti myös haluaa tehdä selkeän eron itsensä ja venäläisten välillä, eikä voi esimerkiksi sietää Annan isän työreissuilta mukanaan tuomia venäläisiä pöytätapoja:

¹² Toiminta, jossa ihmisiä tuhoetaan tai muuten vakavasti vahingoitetaan kansallisuuden perusteella. Yli 8000 suomalaista sai surmansa tämän toiminnan seurauksena. (Vihavainen 2003, 228–229.)

Äiti huutaa, että Suomessa ei mitään tsajuja juoda, eikä poslamasloja käytetä, eikä Moskovan huorilta oteta mallia, vaikka niiden kanssa maattaisiinkin, eikä niitä malleja tuoda kotiin. (SL 285)

Teosten ryssittely on myös vahvasti sidoksissa rodullistamiseen. Esimerkiksi Anna ihmettelee, miksi ihmiset etsivät yhteyttä hänen sukujuurtensa ja venäläisyyden väliltä:

Jos Suomessa satuttiin kuulemaan virolaisperimästäni, kysyttiin aina ensimmäiseksi, että osaanko venäjää, leikinkö lapsena venäläisten lasten kanssa, mitä leikkejä heidän kanssaan leikin. Mitä ihmettä sillä on tekemistä virolaisuuteni kanssa? (SL 43)

Edellä mainittua lainausta tutkiessa tulee ottaa huomioon jälleen kerran ajallinen konteksti, ja erityisesti aiemmin mainitsema Annan lapsuudenaikainen maailmankartta: Viro kun oli maantieteellisesti osa Neuvostoliittoa ja sitä kautta Venäjää.

Naiset eivät ole tietenkään ainoa sukupuoli, joka kokee syrjintää etnisen taustansa takia, ja esimerkiksi *Stalinin lehmien* Anna kertoo, että kaikki virolaiset olivat suomalaisille venäläisiä. Myös Sonja O:n itärajan takaa tuleva isä saa kokea stereotypistä nimitelyä taustansa vuoksi ja häntä kutsutaan esimerkiksi juoponretkaleeksi ja mongoloidiksi. (SOKT 43) Oleellinen eroavaisuus miesten ja naisten kokemista ennakkoluuloista ja haukkumasanoista on se, että naisten kokeman ryssävihan taustalla on selkeästi seksuaalisia konnotaatioita: etninen tausta tekee naisesta huoran.

5.4 Sukupuolittaminen

Sukupuolittamisella käytän tässä yhteydessä Judith Butlerin (1990) sukupuoliteoriaa, jonka mukaan ruumis ja seksuaalisuus eivät ole sosiaalisen sukupuolijaon tai sukupuolittamisen syy, vaan sukupuoli ja sukupuolittaminen rakentuvat ihmisten käytöksestä. Ihminen sukupuolittuu, kun hän ilmaisee tekojensa, eleidensä, asentojensa tai vaikkapa mielihalujensa kautta juuri sen sukupuolen (gender) roolitettuja ominaisuuksia, joihin hänen sukupuolensa (sex) yhdistetään.

Sukupuolittaminen näyttäytyy teoksissa hyvin erilaisesti: Siinä missä Kaurasen teoksen henkilöiden sukupuoli tuodaan esiin genitaalit edellä, Oksanen ikään kuin häivyttää erityisesti Annan kumppaneiden sukupuolen. Molemmat teokset ovat oman aikansa tuotteita, ja Kaurasen avoin genitaalien esiintuominen on todennäköisesti järkyttänyt –

samoin kuin Oksasen valinta jättää sukupuolet nimeämättä. Sukupuolta tutkittaessa retoriikan analyysin keinot tarjoavat tähän erinomaisen apuvälineen. Teksti ja lukija ovat aina vahvasti sukupuolittuneita, joten mikäli lukija ei olisi aivan varma henkilön sukupuolesta, se aiheuttaisi vaikeuksia suhtautua henkilöön ja vaatisi lukijalta paljon tulkinnallista lisätyötä. Jos sukupuoli taas tuotaisiin avoimesti esiin, vaikuttaisi sukupuoli lukijan oletuksiin ja käsitykseen henkilöstä. (Vuori 2004, 95.) Oksanen kertookin Hiidenkivi-lehden (2/2004) haastattelussa, että sukupuolten nimeämättä jättäminen on tietoinen valinta erityisesti seksuaali-identiteetin ja syömishäiriön yhdistämisen takia: "Syömishäiriöt eivät kuitenkaan ole sidoksissa seksuaaliseen suuntautumiseen." (Ropponen 2004, 40.)

Genitaalit ovat keskeisessä roolissa Sonja O:n sukupuolikokemuksessa sekä siinä, miten hän itse sukupuolittaa ihmisiä. Dualistiset jaot ovat eräs *Sonja O kävi täällä* -teoksen keskeisimpiä ilmiöitä, ja samankaltaista jakoa noudattaa myös Sonja O:n käsitys miehestä ja naisesta: "Minulla on vain kundeja joiden luokse en voi mennä heikkona, surussani, allapäin. Minähän niitä viihdytän." (SOKT 130) Sonja O:n käsityksen mukaan miehet ovat ainoastaan naisten viihdytystä vailla ja naisen tehtävä on vain viihdyttää. Sonja O näkee miehet ainoastaan lihallisten himojensa orjina ja tämä koskettaa niin duunareita kuin akateemisia kulttuuri-ihmisiäkin:

Tasa-arvoa ja naisen kunniaa hyväilevissä seminaaripuheissaan nämä miekkoset häpeilemättä tiirailivat kuulijoiden joukossa istuvia nuoria ihania vittuja - - (SOKT 134)

Sonja O:n mieskäsitystä määrittää myös se, millaisia miehiä hän vetää puoleensa: "Ne olivat kaikki potentiaalisia taiteilijoita." (SOKT 72) Sonja O analysoi miestensä itsevarmuutta ja taiteellisia lahjoja, ja toteaa, että kaikki puhuivat itsestään konditionaalissa. Konditionaaliin viittaaminen tarkoittaa sitä, että esimerkiksi asioita miehet haluaisivat, pystyisivät ja voisivat tehdä – mutta tekevätkö miehet niitä kuitenkaan? Sonja O myös pohtii miestensä lahjakkuutta sukupuolen kautta ja tasa-arvon näkökulmasta erityisesti sitä, olisivatko samat ansiot mahdollisia naiselta: "Olisiko minun pilluhunajallani kirjoitettu stoori yhtä lailla arvokas kuin spermasimalla kirjoitettu?" (SOKT 265)

Myöskään miesten älylliset kyvyt eivät saa Sonja O:lta suitsutusta, ja sairaalassa ollessaan hän kirjoittaa seiniin lausetta: "Naiselle kauneus on tärkeämpää kuin älykyys, koska miehen on helpompaa katsella kuin ajatella." (SOKT 144) Tämä viittaa kuitenkin siihen,

että naisen on kannattavampaa olla kaunis kuin älykäs – nimenomaan miehiä varten. Sonja O:n käsitys naisesta on samankaltainen kuin aiemminkin mainitsemani hänen kohtaamansa sosiaaliset ja yhteiskunnalliset odotukset: huora tai madonna.

Sonja O:lla on myös vahva käsitys siitä, että kaikki naiset odottavat pelastusta:

Naiset aina kuvittelevat että kun kaikki menee päin helvettiä tulee ennen pitkää simsalabim joku mies joka puhdistaa heidät kaikesta menneen kuonasta - - (SOKT 67)

Tämä ajatus tuo esiin myös ajallisen kontekstin, sillä Sonja O:n aika on ollut murrosaikaa naisen aseman paranemiselle ja subjektiuden synnylle. Oleellista on, että Sonja O:n ja hänen aikansa subjekti näyttäytyy ennen kaikkea maskuliinisena. Tämä näkyy romaanissa myös siten, että Sonja O:n naisystävänä hetken aikaa ollut Sisko ironisesti kantaa kaulassaan kultaista peniksenkuvaa siksi, että hänelläkin olisi se: ”Kaikilla meillähän on se. Kyrpäkauna.” (SOKT 201)

Sonja O:n käsitykset naisesta ja naiseudesta juontavat hänen ennako-odotuksiinsa ja pelkoihinsa siitä, miten muuta naiset hänen suhtautuvat. Naisista puhuessaan hän myös rinnastaa itsensä miehiin: ”Jotenkin absurdia oli että minä pelkäsin naisia ja tunsin alemmuutta ja ylemmyyttä, kaunaa ja kaipuuta niitä kohtaan, kaikkia yhtä aikaa ja vähän samaan tapaan kuin miehet tuntevat.” (SOKT 172) Ajallinen konteksti näyttäytyy myös sukupuolisuuden esiintuomisessa, ja esimerkiksi Sonja O:n taistolaisuuden aikana kaikenlainen feminiinisyyteen liittyvä kaunistautuminen näyttäytyy vääranlaisena: ”Ja minä kuulen miten pikkuporvarillista on pәрstän voitelu ja meikkaaminen - - ja naistenlehdet.” (SOKT 135) Tästä on tulkittavissa sukupuolittamisen – erityisesti naiseuden – ja poliittisuuden välinen yhteys.

Sonja O:n käsitys miehen ja naisen tunne-elämän eroavaisuuksista toistaa vanhaa uskomusta miehen luonnollisesta, viettien ohjaamasta lihan himosta sekä naisten tunteellisuudesta:

Miten naiset osaavatkin niin hyvin eritellä tunteitaan? Siinä on myös mimmien riesa ja kahle, mies voi liian helposti velvoittaa naisen analysoimaan ja älyllistämään tilanteet omastakin puolestaan - - Ja mies ryöppää naisen rakastelukuntoon riita riidan jälkeen. (SOKT 188)

Myös Annan käsitys miehen ja naisen erilaisista rooleista muodostuu jo nuoruudessa, kun hän ystävänsä Irenen kanssa julistaa epäuskoaan rakkauteen: ”Että seksillä saa, rakkaudesta ei kannata höpistä, miehen tausta ja varat pitää aina tarkistaa, mies pettää heti

vähintään ajatuksissaan.” (SL 122) Edellä mainitusta lainauksesta voi löytää sukupuolittamisen lisäksi myös viitteitä aikaisemmin mainitusta rodullistamista, jos tulkitsee, että kyseessä on suomalainen mies – ja Annan ja Irenen tapauksessa, virolainen nainen.

Vaikka Annan vanhempien parisuhde ei näyttäyty taloudellisesti tasa-arvoisena, kasvaa Anna kuitenkin äitinsä tasa-arvoisiin ajatuksiin, eikä sen takia opi esimerkiksi tekemään ruokaa:

Mitään muuta ei siihen naiseen sosialismista tarttunut kuin käsitys naisesta tasa-arvoisena toverina lapion varressa ja traktorin kuljettajana. - - äiti ei antanut kotona ollessaan minun laittaa keittiössä mitään muuta kuin kahvia - - minusta kun ei ollut määrä tulla mitään kahvinkeitäjää. (SL 362)

Annan syömishäiriön nimeäminen ”Herraksi” on myös merkittävä tekijä siinä, miten Anna kokee sukupuolten roolit. Merkittävää on se, miten Annan maskuliiniseksi kuvattu syömishäiriö omalta osin määrittää Annan naiseutta:

Niin mahtava on Herrani ja luojani, niin otollinen minä olen Herralleni, jonka vahvassa syleilyssä naisenlihani kukoistaa, jos vain tottelen ja kunnioitan Herraani hyvin. (SL 8)

Lainauksesta on tulkittavissa Annan käsitys siitä, että hän ja hänen naiseutensa on mahdollista vain ”Herran” luomistyön takia. Samankaltaisuutta löytyy myös Sonja O:n käsityksestä hänen naiseutensa olemassaolosta. Vaikka Sonja O:n aikakausi on liberaalimman ajanjakson alkua, on hänen näkemyksensä subjektista varsin maskuliininen: ”Minä itkin haikeasti: tee minulle hyvää, tunkeudu minuun kipeästi, ota minut lujasti kuin mies, tee minusta nainen.” (SOKT 59) Yhteneväisyyttä päähenkilöistä löytyy siis siitäkkin, että molempien naiseus on objekti, jonka olemassaolo on mahdollista vain maskuliinisen subjektin kautta.

Sukupuolittamista analysoidessa on oleellista palata viidennen luvun alkuun, ajalliseen kontekstiin. Ajallinen konteksti on sukupuolittamisen kannalta lähestulkoon kaikki kaikessa: ovathan Kauranen ja Oksanen kirjoittaneet ja julkaisseet teoksensa täysin erilaisina ajankohtina. Kauranen on todennäköisesti kohahduttanut Sonja O:n naissuhteella, sillä teos on julkaistu samaan aikaan kuin homoseksuaalisuus on poistettu Lääkintähallituksen sairausluokituslistalta¹³. Myöskään sukupuolten moninaisuus ei ole ollut samalla lailla hyväksyttävä ja tunnettu asia kuin 2000-luvulla Oksasen aikana. Voisi

¹³ Seta ry, <https://seta.fi/ihmisoikeudet/sateenkaarihistoria-suomessa/>, viitattu 30.4.2019

siis sanoa, että Oksasen maailma kirjoittaa ja julkaista on ollut huomattavasti vapaampi kuin Kaurasen, ja tämä on luettavissa myös heidän teoksistaan.

6 PÄÄTÄNTÖ

Olen tässä tutkielmassa pyrkinyt vastaamaan tutkimuskysymykseeni eli miten kaksi kansallisuutta vaikuttavat Anja Kaurasen *Sonja O kävi täällä* (1981) ja Sofi Oksasen *Stalinin lehmät* -teosten päähenkilöiden identiteettiin ja seksuaalisuuteen. Koska käytin apuvälineenäni intersektionaalisuutta, on lopputulemani se, etteivät päähenkilöt sekä heidän identiteettinsä ja seksuaalisuutensa ole pelkästään etnisen taustan läpi katsottavia ominaisuuksia, vaan päähenkilöiden kategorioita tarkastellessa on kyseessä kokonaisuuksien summa – johon kahdella kansallisuudella on kuitenkin merkittävä vaikutus.

Mielestäni Sonja O:n ja Annan kansallisuuksien ja identiteetin yhteyttä voisi kuvata Homi K. Bhabhan näkemyksen¹⁴ mukaisesti niin sanotulla kolmannella tilalla, jossa on mahdollista rakentaa identiteetti, joka ei oles sidoksissa vain yhteen kulttuuriin – tässä tapauksessa ei siis kahteenkaan kulttuuriin. Tähän rajatilaan kahden tai useamman kulttuurin välillä liittyy ristiriitoja (Hakkarainen 2003, 261.) Sonja O:n ja Annan kohdalla nämä kulttuurien ristiriidat näyttävät niin identiteetin ja seksuaalisuuden kautta kuin molempien perintönä saamassa siirtymätaakassa.

Päähenkilöitä ja heidän ominaisuuksiaan tarkastellessa tärkeintä oli ottaa huomioon teosten ajallinen konteksti, sillä sekä kirjailijan että päähenkilöiden elämä ja kokemus aikakausi on vaikuttanut merkittävästi romaaneihin, ja tämä näkyy esimerkiksi sukupuolittamisessa ja seksuaalisen suuntautumisen esiin tuomisessa. Sukupuolittaminen ja sukupuoli ovat yksi romaanien mielenkiintoisin tutkimuskohde, erityisesti tarkasteltaessa niitä keinoja, joilla Kauranen ja Oksanen ovat päätyneet tuomaan esimerkiksi päähenkilöiden kumppaneiden sukupuolen esiin – tai jättäneet sukupuoli kokonaan paljastamatta. Kiintoisan analysointikohteen tarjosivat myös Sonja O:n ja Annan yhteiskuntaluokan tarkastelu ja erityisesti se, miten molemmat rikkovat odotukset sen suhteen – kääntyen kuitenkin risteyksistä eri suuntiin.

Molempien teosten tematiikat myös risteävät vahvasti keskenään, vaikkon temaatista tutkimusnäkökulmaa käyttänytään: Molemmat teokset käsittelevät subjektiutta ja sen etsimistä. Subjektius nähdään molemmissa romaaneissa vahvasti maskuliinisena konstruktiona, joka näkyy Sonja O:n miessuhteissa sekä Annan syömishäiriön

¹⁴ Bhabham, Homi K. *The Location of Culture*. New York: Routledge, 1994.

metaforallisena maskuliinisuutena. Identiteetin subjektius näkyy kuitenkin päähenkilöillä hieman eri tavoin: Siinä missä Sonja O luopuu alistumisesta perinteiseen naisen (objekti) rooliin, nöyrytyy Anna ”Herransa” edessä.

Identiteetistä ja subjektiudesta puhuttaessa Sonja O:n ja Annan kohdalla on kyse kolonisoidusta subjektista, ja feministisen tutkimuksen näkökulmasta kaksinkertaisesta marginalisoitumisesta, sillä molemmat päähenkilöt ovat naisia ja etnisyydeltään ei-suomalaisia suomalaisessa yhteiskunnassa. (Hall 1999, 11.) Sonja O ja Anna myös tuovat marginalisoitumisensa esiin, joten he tunnistavat identiteettinsä nimenomaan erojen kautta, eli mikä (etninen tausta) erottaa heidät muista (suomalaisista). Sonja O myös erityisesti korostaa hänen (nainen) eroja suhteessa muihin (miehiin). Sonja O:n sukupuoliin keskittyvä erojen tarkastelu johtuu tulkintani mukaan ajallisesta kontekstista, sillä kuten aiemmin totesin, on Oksasen kirjoitusajankohta ollut sukupuolen ja sukupuolittamisen suhteen huomattavasti neutraalimpi.

Molemmilla päähenkilöillä on myös kannettavanaan vanhempiensa perintönä siirtymätaakka, joka näyttäytyy molempien kohdalla hieman eri tavalla: Sonja O taistelee isoäitinsä raiskauskokemusta vastaan samalla kun Anna näännyttää itseään nälkään. Yhdistävä tekijä näiden kahden henkilön käytöksessä on kuitenkin se, että heillä, toisin kuin aiemmalla sukupolvella, on mahdollisuus päättää ja vaikuttaa omaan itseensä ja omaan kehoonsa liittyvistä asioista. Huomioitavaa Annan kohdalla on kuitenkin se, onko syömishäiriö sittenkään hänen oman päätösvaltansa alainen asia.

Yhteistä romaaneissa on myös se, että päähenkilöt, kaiken kärsivät naiset, sittenkin selviytyvät. (Enwald 199, 207.) Intersektionaalisen feministisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta nämä kaksi naista rikkovat juuri sen alistetun ja heikon monikulttuurisen naisen roolin ainoastaan uhrina. Katsoisin myös Annan edustavan tällaista selviytyvää naista, sillä vaikka hän ei syömishäiriöstään mitään ilmeisemmin parane, pääsee hän irti jatkuvasta kaipuustaan Viroa kohtaan.

Vaikka kyseessä on useaan kertaan tutkitut teokset, koen silti pro gradu -tutkielmallani tuovani jotain uutta kyseisten romaanien päähenkilöiden tutkimuskentälle – nimenomaan intersektionaalisuuden avulla. Olisi myös mielenkiintoista jatkaa vertailevaa tutkimusta samojen kirjailijoiden romaaneista. Tutkimieni teosten *Sonja O kävi täällä* ja *Stalinin lehmät* kertojavalinnat herättivät mielenkiintoni, joten jatkokysymyksenä voisin siis

esittää, että minkälaisia asioita on tulkittavissa teosten aikatasojen mukana vaihtelevissa minäkertojassa ja hänkertojassa.

LÄHTEET

Primäärilähteet:

Kauranen, Anja, 1981. *Sonja O kävi täällä* [=SOKT]. Helsinki: WSOY

Oksanen, Sofi, 2003. *Stalinin lehmät* [=SL]. Helsinki: WSOY

Sekundäärilähteet:

Brubaker, Rogers & Cooper, Frederic, 2013: Identiteetin tuolla puolen. Teoksessa Roger Brubaker: *Etnisyys ilman ryhmiä*. Vastapaino. 55–103.

Buckroyd, Julia, 1996. *Anoreksia ja bulimia*. WSOY.

Butler, Judith, 1990. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York, Routledge.

Carlson, Mikko, 2012. Queer-lukemisen ehdoista. Teoksessa Kaisa Kurikka, Olli Löytty, Kukku Melkas & Viola Parente-Capková (toim.) *Kertomuksen luonto*. 239–249.

Enwald, Liisa, 1999. Naiskirjallisuus. Teoksessa Pertti Lassila (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki, SKS. 199–112.

Grönstrand, Heidi & Kauranen, Ralf & Löytty, Olli & Melkas, Kukku & Nissilä, Hanna-Leena & Pollari, Mikko, 2016: Ylirajainen kirjallisuudentutkimus ja deterritorialisoiva lukutapa. Teoksessa Heidi Grönstrand & Ralf Kauranen & Olli Löytty & Kukku Melkas & Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari (toim.), *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*. Turenki, Hansaprint Oy. 7–37.

Haasjoki, Pauliina, 2005. Ei kahta ilman kolmatta. Ambivalenssi, biseksuaalisuus ja lukeminen. Teoksessa Olli Löytty (toim.), *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Tampere, Tammer-Paino Oy. 181–202.

Haavikko, Riitta, 2000. Anja Snellman. Teoksessa Riitta Haavikko (toim.), *Miten kirjani ovat syntyneet 4. Virikkeet, ainekset, rakenteet*. WS Bookwell Oy. 370–373.

Kommentoitu [NT1]: tarkista pisteet loppuun kautta linja koko luettelossa

Hakkarainen, Marja-Leena, 2003. Kansalaisuus ja kulttuurinen hybridiys Fawzi Boubian romaanissa Heidelberg und Marrakesh, einfach. Teoksessa Pirjo Ahokas & Lotta Kähkönen (toim.), *Vieraaseen kotiin. Kulttuurinen identiteetti ja muuttoliike kirjallisuudessa*. Tampere, Digipaino. 255–275.

Hall, Stuart, 1999. *Identiteetti*. Tampere, Vastapaino. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman

Huhta, Liisa & Meriläinen, Rosa, 2008. *Feministin käsikirja*. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.

Ilmonen, Kaisa, 2011. Intersektionaalisen queer-tutkimuksen kytkentöjä. Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä. *SQS 2/2011*. 1–16.

Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija, 2010. Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen, *Käsikirja sukupuoleen*. Helsinki, Hakapaino. 9–20.

Karkulehto, Sanna, 2004. Mikä ihmeen queer? Queer-teoriasta kirjallisen ja visuaalisen kulttuurin tutkimuksessa. Teoksessa Veijo Pulkkinen (toim.), *Lukulampun valo. Liisi Huhtalan juhla*. Oulu, Raahen kirjapaino Oy. 209–246.

Karkulehto, Sanna, 2007. *Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja*. Oulu

Karkulehto, Sanna, 2008. Järki, tunteet ja queer-poliittinen luenta. Teoksessa Sanna Karkulehto (toim.), *Taajuuksilla värähdellen. Sukupuolten tiloja ja tunteja kirjallisuudessa ja elokuvassa*. Oulu. 207–222.

Karkulehto, Sanna, 2010. Liikkuvaa halua kotimaisessa naisten nykykirjallisuudessa. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen, *Käsikirja sukupuoleen*. Helsinki, Hakapaino. 49–54.

Kekki, Lasse 2004. Pervot pidot: johdanto homo-, lesbo- ja queer-kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa Lasse Kekki & Kaisa Ilmonen (toim.), *Pervot*

pidot: homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen. Helsinki, Like. 13–45.

Kinnunen, Taina, 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden muoto-oppi. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen.* Helsinki, Vastapaino. 226–240.

Koskela, A. (2016). Koulutustason periytyvyys Suomessa – miksi maisterin lapsesta tulee maisteri? Teoksessa: K. Söder & A. Karlsson (toim.) *Suomen koulutuspolitiikan tulevaisuus.* 118–124. Helsinki: Into

Korsisaari, Eva Maria, 2008. Keskeisiä kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia. Teoksessa Outi Alanko-Kahiluoto ja Tiina Käkelä-Puumala, *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä.* Helsinki, WS Bookwell Oy. 290–309.

Latomaa, Sirkku, 2011: “Hänellä ei ole kieltä missä hän voisi elää” – kirjallisuus kielipolitiikan ilmentäjänä. Teoksessa Eila Rantonen (toim.), *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa.* Tampere, Tampereen yliopistopaino. 40–70.

Lykke, Nina, 2010. *Feminist studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing.*

Löytty, Olli, 2005. Toiseus. Kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta.* Tampere, Vastapaino. 161–189.

Mikkola, Hanna, 2012. *Tänään työ on kauneus on ruumis on laihuus. Feministinen luenta syömishäiriöiden ja naissukupuolen kytköksistä suomalaisissa syömishäiriöromaaneissa.* Joensuu.

Miles, Robert, 1994. *Rasismi.* Suom. Antero Tiusanen & Juha Koivisto. Tampere: Vastapaino

Morris, Pam, 1993. *Kirjallisuus ja feminismi. Johdatus feministiseen kirjallisuudentutkimukseen.* Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.

Kommentoimut [NT2]:

Rantonen, Eila, 1999. Länsimaisten kuvien rotunaiset. Teoksessa Jaana Airaksinen & Tuula Ripatti (toim.), *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Tampere, Tammer-Paino Oy. 41–62.

Rojola, Lea, 2004. Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere, Vastapaino. 25–43.

Rastas, Anna, 2005: Rasismi. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.): *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere, Vastapaino Oy. 69–116.

Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli, 2005: Suomalainen monikulttuurisuus. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.): *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere, Vastapaino Oy. 16–40.

Ropponen, Ville, 2004. Stalinin lehmät syö valtarakenteita. *Hiidenkivi* 2/2004, 39–40.

Rossi, Leena-Maija, 2010. Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen, *Käsikirja sukupuoleen*. Helsinki, Hakapaino. 21–38.

Sarhimaa, Anneli, 2017. Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset suomessa. Vantaa, Hansaprint Oy.

Siltala, Pirkko, 2016. *Taakkasiirtymä. Trauman siirto yli sukupolven*. Tampere, Kirjapaino Hermes Oy.

Snellman, Anja, 2000. Anja Snellman. Teoksessa Riitta Haavikko (toim.), *Miten kirjani ovat syntyneet. Virikkeet, ainekset, rakenteet*. WS Bookwell Oy. 374–408.

Talib, Mirja-Tytti, 2002. *Monikulttuurinen koulu. Haaste ja mahdollisuus*. Helsinki, Kirjapaja Oy.

Vihavainen, Timo, 2013. *Ryssäviha. Venäjän-pelon historia*. Helsinki, Minerva.

Vuori, Jaana, 2004. Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Jyväskylä, Gummerus kirjapaino Oy. 93–117.

Painamattomat lähteet:

Bulik, Cynthia M. Klump, Kelly L. Thornton, Laura Kaplan, Allan S. Devlin, Bernie Fichter, Manfred M. Halmi, Katherine A. Strober, Michael Woodside, D. Blake Crow, Scott Mitchell, James E. Rotondo, Alessandro Mauri, Mauro Cassano, Giovanni B. Keel, Pamela K. Berrettini, Wade H. Kaye, Walter H. (2004). Alcohol Use Disorder Comorbidity in Eating Disorders: A Multicenter Study. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 65(7), 1000-1006. <http://dx.doi.org/10.4088/JCP.v65n0718> (viitattu 20.2.2019)

Ropponen, Ville, 2012. Syömisen ja mielikuvien pakkovalta. <https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/2931773-syomisen-ja-mielikuvien-pakkovalta> (viitattu 26.3.2019)